

TARİH YOL ALIRKEN:

RUSYA'NIN UKRAYNA'YI İŞGALİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

EVREN BALTA // SENEM AYDIN DÜZGİT
MİTAT ÇELİKPALA // SERHAT GÜVENÇ

İSTANBUL // MAYIS 2022

REFORM
ENSTİTÜSÜ

REFORM
ENSTİTÜSÜ

YÖNETİCİ ÖZETİ...4

GİRİŞ...8

SAVAŞIN GİDİŞATINA YÖNELİK SENARYOLAR VE TÜRKİYE'NİN ARABULUCULUK ROLÜ...10

TÜRKİYE – RUSYA İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI...13

Güçlü Lider Modeli...13

Jeopolitik Eksen...13

Karadeniz Güvenliği...15

Montrö Rejimi...16

Askeri İş Birliği...17

Ekonomik İş Birliği...19

Yaptırımlar...21

Öneriler...22

TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI...24

Savunma İş Birliği...24

Ukrayna Savaşı ve NATO'nun Tutumu...26

NATO Genişlemesi...29

Türkiye-Ukrayna Askeri Anlaşması...30

NATO Karşılığı ve Kamuoyu...31

Öneriler...32

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI...35

Avrupa Güvenlik Mimarisi ve Stratejik Pusula...36

Ukrayna Savaşı Sonrası Farklılaştırılmış Entegrasyon...37

Ukrayna Savaşı Sonrası Göç Politikası...37

Bölgeselleşme, Ticaret ve Gümrük Birliği...38

AB Yaptırımları...38

Öneriler...38

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI...41

Model Ortaklıktan Stratejik Ortaklığa Güvenlik İş Birliği...41

Öneriler...43

ENERJİ GÜVENLİĞİ VE UKRAYNA SAVAŞI...45

Türkiye'nin Enerji Haritası ve Rusya'ya Bağımlılık...45

Rus Enerjisine Yönelik Yaptırımlar ve Çeşitlendirme...46

İklim Uyumlu Enerji: ABD ve Çin'in Rolü...47

Ukrayna Savaşının Türkiye Enerji Piyasasına Etkileri...48

Öneriler...50

BİTİRİRKEN...52

YÖNETİCİ ÖZETİ

Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'yı işgali 24 Şubat 2022'de başladı. Daha şimdiden binlerce sivilin hayatını kaybetmesine, milyonlarca insanın yerinden edilmesine yol açan savaş, tüm dünyayı etkisi altına alan büyük bir ekonomik şoka da neden oldu. Savaş Batılı aktörlerin Rusya'ya yönelik olarak hızla yürürlüğe soktukları yaptırımların da eklenmesiyle neredeyse küresel ölçekte ve bütün hızıyla devam ediyor.

Dolayısıyla, savaş sadece sahada fiilen çatışan tarafları değil, yaptırıma uğrayan Rusya'yı, yaptırımları koyanları, tarafsız kalanları ve elbette Türkiye gibi Rusya ve Ukrayna ile ciddi iktisadi, siyasi ve askeri iş birliği içindeki ülkeleri de doğrudan etkiliyor. Halihazırda bu savaş dünyanın hem siyasi hem de ekonomik haritasını yeniden şekillendiriyor.

Türkiye'nin bu yeni düzende nasıl bir rol alabileceği bu kritik dönemde takınacağı tutum ve yapacağı tercihlerle doğrudan ilişki içindedir.

- Bu savaş Avrupa güvenlik mimarisini ve güçler dengesini yeniden şekillendirecektir. Transatlantik İttifakının üyeleri arasındaki çatlaklar kapanmış, savaş, Batı ile Rusya arasındaki çizgiyi belirginleştirip, gerilimleri derinleştirmiştir. Bu kutuplaşma pek çok ülke için özerk dış politika yapma alanını daraltmaktadır. Gelişmelerin seyrine bağlı olarak pek çok ülke jeopolitik kimlikleri hakkında bir tercih yapmak zorunda kalacaktır.
- Bu savaş ekonomik küreselleşmeyi yeniden şekillendirecektir. Savaş dünyada devam etmekte olan enflasyonist dalgayı güçlendirmiştir. Gıda ve enerji fiyatlarının artması savaşın ekonomik maliyetlerinin sadece Rusya ve Ukrayna'da değil tüm dünyada hissedilmesine neden olmaktadır. Savaş aynı zamanda ekonomik bölgeselleşme eğilimlerine de ivme kazandırmaktadır. Rusya'ya yönelik yaptırımlar dünya genelinde ekonomik milliyetçiliği tetikleyici bir rol oynayabilir.
- Bu savaş enerji politikalarının ve enerji alanının dönüşümüne ciddi bir ivme kazandırmıştır. Avrupa Birliği ülkeleri, kısa süre zarfında Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma konusunda ciddi önlemler almışlardır. Bu çerçevede hem iklim uyumlu enerji politikalarına geçiş hem de Rus doğalgaz ve petrolüne yönelik çeşitlendirme stratejileri hız kazanacaktır.
- Bu savaş, siyasi sonuçları bakımından merkezileşmiş ve kişiselleşmiş otoriter rejimlerin bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmesi perspektifini geri getirme potansiyeline sahiptir. Rusya ile Batı arasında gerçekleşmekte olan kopuş aynı zamanda demokrasi ve otoriter rejimler arasındaki bir kopuş olarak da görülebilir. Bu durum otoriterleşme süreci yaşayan ülkeleri kurulması muhtemel bir demokratik bloğun dışında bırakabilir.
- Bu savaş Avrupa genelinde savunma harcamalarını artırma iradesinin güçlenmesine, savunma iş birliklerinin derinleştirilmesine ve NATO'nun önemini altının çizilmesine ve geleneksel olarak tarafsız kalan ülkelerin dahi askeri güvenlik şemsiyesi arayışına yönelmesine neden olmuştur. Bu durum Rusya ile her tür askeri/güvenlik iş birliği olan (ve/veya bu tarz iş birliklerini geliştirmek isteyen) ülkelerin kolektif güvenlik şemsiyelerinin dışında bırakılmasına neden olabilir.

Bu tarz bir radikal yeniden yapılanma döneminde Türkiye gibi ülkelerin önündeki seçenek yelpazesi de hızla değişmektedir:

- Türkiye böylesi bir yeniden yapılanma döneminde dış politikasına özellikle 2016 sonrasında hâkim olan, kendi bölgesinde Batı'nın gücünü Rusya ile dengeleme ve böylelikle kendine özerk bir dış politika alanı açma siyasetini sürdüremez. Her ne kadar bu özerk alanı Ukrayna ve Rusya arasında arabuluculuk yaparak yeniden tesis etmeye çalışsa da bu rol geçicidir.
- Rusya'nın askeri ve siyasi ağırlığını Türkiye için önem arz eden çatışma bölgelerinden kaydırarak Ukrayna'ya yöneltmiş olması bu bölgelerde tesis edilmiş "yönetilebilir çatışma" durumunun yeniden sarsılmasına, farklı gündem ve aktörlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu bölgelerde Türkiye'nin hem siyasi hem askeri ittifaklarını genişletmesi ayrıca da mevcut seçenekleri değerlendirerek yayılmacı bir dış politika çizgisinden düzen kurucu bir dış politika çizgisine çekilmesi gerekebilir.
- Türkiye bu savaşla birlikte yeniden bir Karadeniz, dolayısıyla Avrupa gücü haline gelmektedir. Bundan böyle Karadeniz güvenliğini, Batı ve Rusya arasında yaşanacağı anlaşılan yeni ya da ikinci Soğuk Savaş'tan ayrı tasarlamak ve kurgulamak imkansızdır. Rusya'nın dengelenmesi ve denetlenmesi için NATO'nun imkân ve kabiliyetlerine geçmişe göre daha fazla ihtiyaç olacaktır. Türkiye bu yeni durumu göz önüne alarak Rusya ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye hazır olmalıdır. Türkiye'nin bölgesel sorunların çözümü için daha fazla ortak arayışında olması, üyesi ya da tarafı olduğu uluslararası kurumları Rusya'nın pozisyonuna da dikkat çekerek bölgesel çatışmalarda birlikte harekete geçmeye çağırması gerekmektedir.
- Türkiye Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. Maddesini uygulamaya koymuş ve Boğazlar bu iki ülkenin savaş gemilerinin geçişine kapatılmıştır. Ancak Türkiye resmen 19. Madde çerçevesinde öngörülen yasaklar uygulamaktaysa da fiilen aslında Madde 21 kapsamındaki kısıtlamaları da devreye sokmuştur. Bu madde Türkiye'ye, yakın savaş tehdidi hissetmesi halinde Boğazları tüm savaş gemilerinin geçişine kapatma imkânı vermektedir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun açıklamasına göre Türkiye sahilgar olmayan ülkelere (NATO üyeleri dahil) bir süre Karadeniz'e savaş gemisi geçirmemelerini telkin etmiştir. Bu telkin, Türkiye'nin tamamen Rusya karşıtı bir çizgiye geçtiği izlenimini vermemek için yapılmıştır. Ancak savaşın ilerlemesi bu fiili durumun devamını zora sokabilir ve Boğazları yeniden gündeme taşıyabilir.
- Her ne kadar Ankara'nın arabulucu rolü halihazırda Türkiye'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılması konusunda üzerindeki baskıyı hafifletse de önümüzdeki dönemde Türkiye'nin Rusya ile kurduğu askeri iş birliğinin, Türkiye'nin Batı ittifakı içinde kalmak istemesi halinde devam etmesi mümkün değildir. Türkiye krizdeki arabulucu konumunu ve Ukrayna'ya yaptığı savunma desteğini üzerindeki silah ambargosunun ve yaptırımların kaldırılması için diplomatik bir manevra alanı olarak kullanmaktadır. Ancak S-400 konusu çözüme kavuşturulmadan, bu sorunun da nihai bir çözümü olmayacaktır. Savunma sistemleri konusu Türkiye'nin kesin bir taraf seçmek zorunda kalacağı, özerkliğinin bulunmadığı bir alan haline dönüşecektir.

- Türkiye ile Rusya'nın çok güçlü ekonomik ilişkileri vardır. Ancak hâlihazırda Rusya'nın, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan AB ülkeleri ve ABD'nin yerini alması mümkün değildir. Türkiye'nin AB ülkeleri ve ABD'ye olan ihracatı Rusya'ya olan ihracatından çok daha yüksektir. Rusya'ya yapılan ihracat çoğunlukla tarımsal ürünlerden oluşmakta ve hacmi mevsimsel dalgalanmalar ile yerel piyasanın tercihlerine bağlı olarak değişmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler incelendiğinde dört sektör öne çıkmaktadır: inşaat, tarım, turizm ve enerji. Özellikle Türkiye'nin inşaatla dayalı büyümesi ve iktisat siyaseti ile inşaat firmaları arasındaki güçlü bağ göz önüne alındığında Rusya ile olan ilişkinin toptan bir iktisadi çıkar üzerinden değil de belirli sektörlerin iktisadi çıkarının gözetilmesi üzerinden ilerlediği iddia edilebilir. Türkiye'nin sürdürülebilir ve ilkeli bir dış politika izlemesi Rusya'dan çekilmekte olan yabancı yatırımcıları Türkiye'ye yöneltebilir.
- Türkiye'nin ekonomik kırılganlığı ve enerji bağımlılığı Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmasına olanak tanımamaktadır. Ayrıca Türkiye izlediği politikanın sadece BM onaylı yaptırımlara katılma olduğunun altını sürekli çizmektedir. Rusya ve Ukrayna arasındaki arabulucu rolü de en azından bir süreliğine yaptırımlara katılma baskısından sıyrılmasına neden olmuştur. Ancak mevcut gerilimli siyasi ortamda, yaptırımları bozan ya da Rusya'nın bu yaptırımların etrafından dolanmasına izin veren ülkelerin kendilerinin de yaptırımların hedefi haline gelmesi son derece olasıdır. Savaşın şiddetlenmesi durumunda yaptırımların hem kapsamının genişlemesi hem de yaptırımlara katılmayan ülkelere yönelik baskı söz konusu olabilir. Bu durumda Türkiye'nin mevcut pozisyonunu sürdürmesi olanaksız hale gelebilir. Türkiye yatırım fırsatçılığı yapmaktan da kaçınmalı hem Batı blokunu hem de Rusya'yı rahatsız edecek şekilde bu çatışmayı bir fırsat alanı olarak görmekten uzak durmalıdır.
- Türkiye'nin Rusya'ya enerji konusunda ciddi bir bağımlılığı vardır ve bu bağımlılık Türkiye'nin Ukrayna krizinde alabileceği tutumun sınırlarını belirlemekte ve Rusya ile ilişkisinin çerçevesini çizmektedir. Türkiye Rus enerjisine olan bağımlılığını azaltmaya ve enerji çeşitliliğini arttırmaya çalışmalıdır. Bu yeni koşullarda Türkiye'nin hem iklim uyumlu enerji politikaları hem de alternatif tedarikçiler konularındaki çabalarını hızlandırması enerji güvenliği açısından elzem sayılır. Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz ülkeleri, Irak ve İran ile ilişkileri geliştirmeye yönelik siyasi adımların atılması gerekir.
- Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasındaki arabulucu pozisyonu yerindedir. Ancak bu pozisyona son derece dikkatle yaklaşılmalıdır. Nitekim uluslararası basında Rusya'nın bu müzakere sürecini yeniden toparlanmak ve güç kazanmak için kullandığı değerlendirmeleri sıkça yapılmaktadır. Türkiye'nin halihazırda rolünün sınırlarını savaşın insani maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olmak olarak çizmesi ve gerekirse de bir siyasi çözüm konusunda adım atılmasına katkıda bulunacağını söylemesi önemlidir.
- Ukrayna Savaşı, Türkiye'nin NATO içerisinde silah alıcısı değil sağlayıcısı (tedarikçisi) üye kimliğini de teyit etmiştir. Ancak Türkiye'nin bu sanayinin ihtiyaçlarını göz önüne alan yayılmacı, militarist bir çizgi izlemesi ihtimali yüksektir. Silah sanayinin çıkarlarının ait oldukları ülkelerin dış politikalarındaki zehirleyici etkisi bilinmektedir ve bu etkinin sınırlanması ve denetlenmesi gerekmektedir.

- Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimine karşı 24 Şubat 2022'den beri giderek güçlenen bir birlik görüntüsü veren Batı ittifakı içindeki ilk büyük kriz Türkiye'nin İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyelik başvurularını bloke etmesi ile yaşanmıştır. NATO'da **eşitler arasında birinci** (primus inter pares) konumundaki ABD, krizin ilk günlerinde konunun kısa sürede halledilebileceği yönünde, iyimser mesajlar vermiştir. Ancak yine de Türkiye'nin NATO üyesi olarak gelecekteki konumu ve önemi bakımından bu kriz bir milat oluşturmaya adaydır. Bu kriz bir şekilde halledilse dahi, temelindeki stratejik uyumsuzluk hala ortada durmaktadır. Türkiye'nin bu iki ülkenin üyeliğini ele alış tarzı ve kullandığı söylem, Ukrayna'da yaşananları aslen "bölgesel" bir mesele olarak görmeye devam ettiğini göstermektedir. Halbuki küresel siyasi ve ekonomik düzeni dönüştürücü bir savaş yaşanmaktadır. Artık "çelik çekirdeğini" NATO'nun oluşturacağı kesinleşen "Batı'nın **ne olduğu** (nerede olduğu değil), bu savaşın sonunda iyice berraklaşacaktır. Türkiye, Batı'ya yönelebileceği gibi "Batı dışı" bir safa da yönelebilir. Hangi saf tercih edilirse edilsin bu bir "büyük stratejik" (grand strategic) karar anlamına gelecektir. Böylesine yaşamsal bir karar, bölgesel bakışın dar kalıplarından sıyrılarak verilmelidir. Aksi takdirde, İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği krizi aşılsa dahi, Türkiye ile müttefikleri arasında daha büyük krizler ve kopmalar yaşanması kaçınılmazdır. Bu durumda Türkiye'nin geleceğinin kendi kararı ve tercihiyle değil, tamamen olayların akışına göre belirlenme riski vardır.
- Türkiye'de güçlü bir Amerikan karşıtlığı vardır. Ancak bu iki ülke arasında yeniden bir diyalog zemininin kurulabilmesi gerekir. Bunun için sadece Amerikan yönetimi değil, ABD Kongresi de hedeflenmelidir. Suriye'de Kürt sorunu üzerinden devam eden gerginlik konusunda da diyalogun devam etmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Kürt sorununda çözümsüzlüğün tüm dış ilişkilerini ipotek altına alacak şekilde etkisini sürdürmesi, kurulmakta olan bir yeni düzende hak edilen yerin alınamaması sonucunu da getirecektir. Türkiye'nin hem demokratik işleyişi hem de dış politikasının insicamı açısından Kürt sorununun çözümü yönünde adımlar atması elzemdir.
- Türkiye'de sert bir Amerikan karşıtı kamuoyu olmasına rağmen AB yanlısı tutumlar hayli güçlüdür ve AB Türkiye'nin Batı ittifakındaki temel çıpasıdır. Türkiye'nin demokrasiye dönmesi durumunda; başta göç, gümrük birliği, yeşil dönüşüm, güvenlik ve enerji olmak üzere pek çok alanda AB ile derin iş birliği yolunun açılma ihtimali, Ukrayna Savaşı sonrasında AB'deki muhtemel değişimler göz önüne alındığında daha da güçlenmiştir. Ancak demokrasiden uzaklaşmış bir Türkiye'nin yenilenen farklılaştırılmış entegrasyon modellerinde yer alması mümkün değildir. Türkiye'nin bu tartışmaları yakından izlemesi ve ülkeyi bu tartışmalarda konuşlandırabilecek pozisyonları hazırlaması son derece önemlidir.
- Türkiye temel çıkarları konusunda pek çok meselede tutumunu değiştirmeyebilir. Ancak bu temel çıkarların ne olduğu meselesi kadar önem taşıyan boyut, bu çıkarların hangi araçlar ve söylemlerle savunulduğudur.

GİRİŞ

Ukrayna krizi dünya siyasetinde ve Türkiye'nin dış ilişkilerinde tıpkı 11 Eylül ve sonrasında yaşanan gelişmeler gibi bir dönüm noktasıdır. Savaşın sonucunun ne olacağından bağımsız şekilde bu savaşın başlamış olması bile kendi sonuçlarını yaratmıştır. Bu savaşın etkileri uzun bir süre küresel siyasetin temel dinamiklerini belirlemeye devam edecektir. Bu kriz yalnızca jeopolitik bir deprem yaratmamıştır, aynı zamanda var olan dünya düzeninin tüm kurumlarını ciddi bir krize sokmuştur.

Ukrayna krizi 2008'de başlayan ve genelde Batı ekonomilerini sarsan ve henüz dünyanın da tam olarak etkisinden kurtulamadığı ekonomik krizin artçı depremlerinden birisi olarak da görülebilir. Bu dönemde Batı ülkelerinin, ama özelde de ABD'nin, giderek kendi içine kapanması küresel güç dengesinin temel dinamiklerini değiştirerek hem bölgesel hem de küresel düzeyde pek çok irili ufaklı çatışmayı tetiklemiştir. Rusya'nın Batı'nın çöküşte olduğuna dair inancının temel unsurlarından birisi de Batı'nın görece ekonomik ve stratejik güç kaybı ve dünyanın ekonomik merkezinin Asya'ya doğru kaymasıdır.

Ne var ki, Ukrayna savaşı Batı dünyasının toparlanmasına, jeopolitik mantığın ekonomik çıkar mantığına galebe çaldığı bir duruşun benimsenmesine ve kendisine yönelik tehditlere karşı daha tutarlı ve kapsamlı bir cevap verme iradesinin güçlenmesine yol açmıştır. Bu savaş Avrupa güvenlik mimarisini ve güçler dengesini yeniden şekillendirecektir. Sovyetler Birliğinin çöküşünü izleyen dönem boyunca Rusya'nın Avrupa güvenlik şemsiyesine dâhil edilip edilmemesi hakkında farklı tutumlara sahip olan Transatlantik İttifakının üyeleri arasındaki çatlaklar işgalin başlamasının ardından birkaç gün içerisinde hızla kapanmıştır. Savaş, Batı ile Rusya arasındaki çizgiyi belirginleştirip, gerilimleri derinleştirmiştir.

Bu yeni dönemde Türkiye; dünyadaki ve kendi ittifak evrenindeki askeri, ekonomik ve siyasi dönüşümlerden doğrudan etkilenecektir. Bu dönüşümlerin doğasının ve gidişatının anlaşılması Türkiye'yi kendi dışında yaşanan gelişmelere reaksiyon gösteren bir ülke olmaktan çıkarıp, yeniden şekillenen Avrupa güvenlik mimarisinde kurucu bir unsur haline getirebilir. Böylesi bir konuma sahip olabilmek için Türkiye'nin, sürdürülebilirlik olasılığı düşük kolaylaştırıcı/arabulucu rolünden daha fazlasını yapmaya ihtiyacı vardır.

Rusya'nın tahayyülündeki dünya düzeni küçük-orta ölçekli güçlerin söz haklarının bulunmadığı, bu ülkelerin kaderlerinin süper güçler tarafından askeri müdahaleler ve siyasi pazarlıklar yoluyla belirlendiği bir dünyadır. Bu tür bir dünya imgeleminde dünyanın geleceği Rusya, Çin ve ABD gibi büyük güçler arasındaki güç dengesi (ya da Rusya'daki yaygın kullanımıyla kuvvetler korelasyonu) üzerinden belirlenmelidir. Kurumlar ve kurallardan bağımsızlaşmış ve "gücü gücü yetene" anlayışına indirgenmiş bir dünya düzeninin Türkiye gibi devletler için ciddi tehlikeler barındırdığı açıktır. Tam da bu nedenle son dönemde Türk dış politikasının belkemiğini oluşturan güç ve fırsat odaklı siyasetten hızla vazgeçilmeli, kurallar ve ilkeler odaklı bir siyasete dönülmelidir.

Bu çalkantılı dönemin pusulası hem içeriye hem dışarıya yönelik uygulama ve söylem düzeylerinde uluslararası hukuka sıkı sıkıya bağlı, tutarlı, ilkeli ve şeffaf bir dış politika izlenmesine yönelik olmalıdır.

**SAVAŞIN GİDİŞATINA
YÖNELİK SENARYOLAR
VE TÜRKİYE'NİN
ARABULUCULUK
ROLÜ**

SAVAŞIN GİDİŞATINA YÖNELİK SENARYOLAR VE TÜRKİYE'NİN ARABULUCULUK ROLÜ

Savaşın şu an bulunduğu nokta itibarıyla bir yandan çatışmalar devam ederken diğer yandan da diplomatik müzakereler sürdürülmektedir. Rusya her ne kadar güçlü Ukrayna savunması karşısında ciddi yenilgiler ve kayıplar yaşamışsa da askerî açıdan yenilgi noktasında değildir. Ayrıca hem içeride hem dışarıda kendi kaderini bu savaşın gidişatına bağlayan Putin rejimi için bu tarz bir yenilgi almamak bir varoluş meselesi haline dönüşmüştür. Tam da bu nedenle Rusya Federasyonu daha savaşın ilk haftalarında nükleer silah seçeneğini masaya koymuş ve ciddi bir yenilgi durumunda bu silahların da kullanılabileceğini açıklamıştır.

Ukrayna ise hem küresel kamuoyundan aldığı psikolojik destek hem de haksız işgalin yarattığı ulusal ve uluslararası askeri mobilizasyon sayesinde sahada ciddi başarılar kazanmaktadır. Bu durum Ukrayna tarafında askeri zafer beklentisini arttırmıştır.

Müzakereler iki temel konu etrafında yoğunlaşmaktadır: 1. Ukrayna'ya verilecek güvenlik garantileri karşılığında tarafsızlık, 2. Ukrayna'nın mevcut sınırlarının ne olacağı.

Her ne kadar Ukrayna yönetimi tarafsızlık statüsü gibi pek çok talebin konuşulabileceğini belirtse de bu taleplerin nihai olarak ancak bir referandumla kabul edilebileceğini söylemektedir. Ancak savaşın ve ağır bedeller ödeyen bir toplumu bu taleplere ikna etmek ve referandumdan bu tarz bir onay çıkarmak kolay değildir.

Ukrayna'nın sınırları konusu çok daha çetrefillidir. Zelenskiy hükümeti Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün altını çizmekte ve de 2014 yılından beri fiili Rusya kontrolünde olan Kırım bölgesinin statüsünü tekrar müzakere masasına taşımaktadır. Rusya savaşın ilk döneminde yaşadığı kayıplara ve sahada üstünlük elde edememesine paralel olarak, askeri hedefini küçültmüş ve hedefinin Ukrayna'nın tamamını işgal etmek değil Donbas'tan Kırım'a kadar olan bölgenin kontrolü olduğunu ifade etmeye başlamıştır¹. Savaş kendi mekanizmaları ve dinamikleri üzerinden bu siyasi hedeflerin sürekli yenilenmesine ve gözden geçirilmesine neden olmaktadır. Ancak gelinen noktada hem Ukrayna'nın tarafsızlık statüsü hem de Ukrayna'nın sınırları konusunda iki tarafın pozisyonları birbirinden hayli uzaktır. Üstelik her iki taraf da sahada askeri olarak farklı avantajlara sahiptir ve bu kimsenin tam olarak kazanamadığı bir denge durumu yaratmaktadır. Bu denge durumu çatışmanın tırmanması için zemin hazırlayabilir.

Türkiye'nin müzakerelerdeki "kolaylaştırıcı" rolü her ne kadar önemliyse de çatışmanın tırmanabileceği ihtimali nedeniyle ihtiyatlı olunmalıdır. Türkiye'nin her iki ülke ile arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik ilişkileri ona müzakere için benzersiz bir konum sunmaktadır. Bu rol en azından bir süreliğine Türkiye'nin Rusya-Ukrayna savaşında daha özerk davranabilmesini sağlamıştır. Ancak bu rolün çatışmanın dinamiklerine bağlı olarak sürdürülmesi zor olabilir. NATO ve Batı ülkeleri Rusya'ya sadece ekonomik yaptırımlar uygulamamakta, aynı zamanda Ukrayna'ya ciddi bir askeri araç-gereç, silah, eğitim ve istihbarat desteği de sağlamaktadır. Türkiye de hem bir NATO üyesi ülke olarak hem de Ukrayna ile Türkiye arasında imzalanan bir dizi savunma anlaşması gereğince bu askeri desteğe aktif şekilde katılmaktadır².

Savaşın tırmanması, yukarıda bahsedilen destek nedeniyle Rusya'nın, Türkiye'nin müzakere rolü oynamasına soğuk bakmasına yol açabileceği gibi savaşan taraflar Türkiye'ye daha net bir pozisyon alma konusunda baskı da yapabilir. Benzer şekilde, savaşın tırmanması Avrupa güvenlik mimarisinin yeniden şekillenmesine hız kazandırabilir. Bu durumda Türkiye son on yıldır sürdürdüğü özerk davranan bir aktör olabilme imkanını kaybedebilir ve taraf olması konusunda üzerindeki baskı artabilir.

1. Danny Kemp, "Ukraine Girds for Russian Eastern Onslaught," *The Moscow Times*, March 31, 2022, <https://www.themoscowtimes.com/all/77159>
2. Talha Yavuz, "Ukrayna ile Türkiye Savunma Alanında bir Dizi Anlaşma İmzaladı," *Anadolu Ajansı*, December 14, 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-ile-turkiye-savunma-alaninda-bir-dizi-anlasma-imzaladi/2076804>

**TÜRKİYE - RUSYA
İLİŞKİLERİ
VE UKRAYNA
SAVAŞI**

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI

Türkiye ve Rusya tarihsel olarak içinde buldukları coğrafyada rakip ve güçlü iki aktördür. Bu iki aktör birbirleri ile ikili ilişkilerinde tarih boyunca hem çatışmış hem de aynı zamanda kendi nüfuz alanları olarak gördükleri bölgelerde farklı aktörlerin güçlenmesini dengelemek için ortaklaşmışlardır. Bu dengeleme çabasında “Batı” önemli bir faktördür. Her iki devlet de Batılı devletlerden kendi ulusal çıkarlarına yönelik ciddi tehdit algıladıkları durumlarda birbirileri ile iş birliği yoluna giderek Batı’nın gücünü dengelemeye çalışmışlardır³.

Nitekim 2015 yılında Türkiye’nin Suriye sınırında Rus hava kuvvetlerine ait bir uçağı düşürmesi sonrasında kopma noktasına gelen Rusya-Türkiye ilişkileri her iki devletin siyasal seçkinlerinin Batı karşısında hissettikleri güvensizlik üzerinden 2016 sonrasında yeniden şekillenmiştir. İki ülke arasında Rusya’nın Ukrayna’yı işgali öncesine giden ama savaş durumu ile yeniden belirlenen iş birliği ve gerilim alanları şöyle sıralanabilir:

Güçlü Lider Modeli

Rusya-Türkiye ilişkileri kapsamlı bir kurumsallaşma içermemektedir. İki ülkenin liderleri de belirlenmiş kuralların ve güçlü bürokrasiler üzerinden işleyen katı ittifak sistemlerinin, bugünün hızlı çözüm gerektiren çatışmalarının dünyasına uygun olmadığını düşünmekte ve bu görüşlerini sıklıkla dile getirmektedir. Özellikle 2016 sonrasında bu ilişki büyük oranda liderler diplomasisi üzerinden ilerlemiştir⁴. Üstelik her iki ülkede de liderlerin son karar alıcı olmaları ve verdikleri kararların güçlü parlamentolar ve yargı sistemleri tarafından denetime tabii tutulmaması bu ilişkinin büyük oranda kamusal denetimden uzak ilerlemesine olanak tanımıştır. Karşılıklı çıkara dayalı, esnek, yükümlülüklerin geçici olduğu bu tarz bir ilişki çatışma dönemlerinde esneklik ve hız sağlasa da son derece kırılgandır. Ukrayna savaşının dinamiklerinin bu ilişkinin kırılgan doğasını açığa çıkarma potansiyeli yüksektir. Ayrıca Ukrayna savaşı şeffaf, kurallara bağlı, denetlenebilir bir dış politikanın toplumsal iyi ve küresel güvenlik için elzem olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Jeopolitik Eksen

Türkiye-Rusya yakınlaşmasının en önemli dinamiklerinden birisi, “Arap baharı” sonrasında bölgeyi saran çatışmacı iklimde bu iki ülkenin düzen kurucu rol oynamaları olmuştur. Bu rol özellikle Suriye savaşında belirginleşmiştir⁵. İki ülke Suriye konusunda çatışmanın başlangıcından bu yana farklı pozisyonları desteklemişlerdir. Rusya Esad’a en sonuç verici uluslararası desteği sağlarken, Türkiye Esad’a muhalif cephenin önemli destekçilerinden biri hatta bugün için başlıcasıdır. Türkiye’nin 2015 yılında Suriye sınırında Rus uçağını düşürmesinin ardından Rusya Suriye’deki hava savunma sistemini güçlendirmiş, Türkiye ordusunun Suriye’deki varlığının önünü kapatmıştır.

3. Evren Balta, “From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after The Cold War,” *Uluslararası İlişkiler* 16, no. 63 (2019): 69-86.

4. Dimitar Bechev, “A Rival or an Awkward Partner? Turkey’s Relationship with the West in the Balkans,” *Southeast European and Black Sea Studies* 22, no.1 (2022):11-24.

5. Evren Balta, Constantinos Filis and Mustafa Aydın, “Russia, Turkey, and the EU: An Uneasy Triangle” *Centre for Applied Turkey Studies (CATS)*, October 2021, https://www.academia.edu/56902972/CATS_Russia_Turkey_and_the_EU_An_Uneasy_Triangle

İki ülke arasında 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında artan yakınlaşma ise TSK'nın Suriye'ye yaptığı operasyonları ve Türkiye'nin Suriye'deki varlığını mümkün kılmıştır.

2016 yılından itibaren Türkiye ve Rusya'nın Suriye'de yaptığı iş birliğine İran da katılmış ve bu üç ülke Astana görüşmelerini başlatmışlardır. Astana görüşmeleri ve bu üç ülkenin iş birliği Suriye'de görece bir düzenin tesis edilmesini ve Beşar Esad hükümetinin Suriye'de yeniden kontrolü sağlamasını mümkün kılmıştır.

Ancak burada vurgulanması gereken nokta Rusya ve Türkiye'nin Suriye'deki hedeflerinin örtüşmemesidir. Nitekim Moskova gerekirse Kürtlerin özerkliğini destekleyebileceğine dair işaretler vermekte, PYD'nin hem Moskova'daki hem Suriye'deki faaliyetlerine desteğe devam etmekte ve Kürtler üzerindeki etkisini ABD'ye kaptırmak istemediğini çeşitli vesilelerle dile getirmektedir. Ayrıca Rusya Suriye'de İdlib sorununu her daim masaya getirerek Türkiye'yi yükümlülüklerine uymamakla suçlamaktadır.

Suriye'deki sorunlara ek olarak Türkiye ve Rusya'nın pozisyonları Libya, Doğu Akdeniz ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında da tam olarak örtüşmemektedir. Farklı yaklaşımlarına rağmen iki ülke bütün bu çatışma alanlarında gerilimlerini bir süreliğine rafa kaldırmışlar ve ne tam olarak barışın ne de tam olarak savaşın dinamiklerinin geçerli olduğu bir ara düzen oluşturma konusunda iş birliği yapmışlardır. Böylelikle çatışma bölgelerinde idare edilebilir bir çatışma düzeni (**managed conflict**) durumu oluşturmuşlardır⁶.

Ukrayna savaşı ise bu rekabetçi iş birliği⁷ modelinin sürdürülmesini üç temel konuda sıkıntıya sokacaktır.

1. Türkiye'nin Rusya ile artan bağları ve Ortadoğu'daki çatışma bölgelerindeki yakınlaşması, Türkiye'nin ABD ve Avrupa Birliği ile olan stratejik ortaklığını baltalamamış olsa da müttefikler arasında güveni zayıflatmış ve iş birliği alanlarını daraltmıştır. Hükümet artan oranda Batı ve Rusya arasında denge siyasetine dayanan zor bir çizgi izlemiştir. Bu savaş Türkiye'nin diplomatik manevra alanını hızla kapatabilir.
2. Rusya'nın askeri ve siyasi ağırlığını Türkiye için önem arz eden çatışma bölgelerinden kaydırarak Ukrayna'ya yöneltmiş olması bu bölgelerde tesis edilmiş "yönetilebilir çatışma" durumunun yeniden sarsılmasına, farklı gündem ve aktörlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu bölgelerde Türkiye'nin hem siyasi hem askeri ittifaklarını genişletmesi ve hem de mevcut seçenekleri değerlendirerek yayılmacı bir dış politika çizgisinden düzen kurucu bir dış politika çizgisine çekilmesi gerekebilir.
3. Rusya'nın kendisine yönelik şiddetli bir küresel baskı kampanyası karşısında düzen kurucu rolünü yeniden değerlendirmek ve kendi çıkarlarını güvence altına almak için bölgesel dengeleri iradi olarak bozucu bir role soyunma olasılığı vardır. Örneğin hemen savaşın ilk günlerinde o güne dek kolaylaştırıcı bir rol oynadığı İran nükleer anlaşmasını zımnen tehlikeye atma tehdidini öne sürmüştür. Türkiye gibi bölgesel düzendeki her ufak değişimden etkilenen aktörlerin bu gelişmeleri dikkatle izlemesi son derece önem kazanmaktadır.

6. Evren Balta and Mitat Çelikpala, "Turkey and Russia: Historical Patterns and Contemporary Trends in Bilateral Relations," *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, ed. Güneş Murat Tezcür (Oxford: Oxford University Press, 2022).

7. Mustafa Aydın, "The Long View on Turkish-Russian Rivalry and Cooperation," *The German Marshall Fund of the United States*, June 2020, <http://www.mustafaaydin.gen.tr/source/The%20Long%20View%20on%20Turkish-Russian%20Rivalry%20and%20Cooperation.pdf>

Karadeniz Güvenliği

Rusya Kırım'ı işgal ve ilhakının ardından Karadeniz'deki askeri varlığını da ciddi bir biçimde artırmış; güçlü hava kuvvetleri ve füze sistemi ile Türkiye'yi çevrelemiştir.

Türkiye kendi ulusal çıkarları açısından Karadeniz'deki askeri dengeyi korumayı her zaman bir öncelik olarak görmüş olmasına rağmen, Rusya'nın askeri varlığını sınırlandırma konusunda en azından ilhakı takip eden ilk dönemlerde ciddi bir adım atmamıştır.

Bugün Soğuk Savaş sonrasında kurulan bölgesel güvenlik mimarisi tamamen çökmüştür. Karadeniz Ekonomik İş birliği (KEİ), BLACKSEAFOR ve nihayet Karadeniz Uyumu sayesinde daha önce bölge ülkelerini güvenlik konularını tartışmak için aynı masa etrafında toplamak mümkün olabiliyordu. Ayrıca kıyıdaş olmayan ülkelerin özellikle Rusya'yı provoke edebilecek güç gösterilerine gerekçe/bahane kalmıyordu. Ancak bu bölgesel güvenlik mimarisi uzun vadede daha çok Rusya'ya yaramıştır. Karadeniz'de üç kez Rusya'nın taraf olduğu büyük ölçekli çatışma yaşanmıştır. 2008 Rusya-Gürcistan ve 2014 Rusya-Ukrayna savaşlarından Rusya nispeten hasarsız çıkmıştır. 2016'da Rus Genelkurmay Başkanı, Türkiye ziyaretinden hemen önce Karadeniz'in hakiminin artık NATO olmadığını ilan etmiştir. Moskova bu hakimiyeti ortaya koymak amacıyla güç gösterilerine girişmekten de kaçınmamıştır.

Ancak Ukrayna savaşı Rusya'nın Karadeniz'deki deniz gücüne ciddi darbe indirmiştir. Buna bağlı olarak Rusya, Ukrayna'nın Karadeniz'deki tüm kıyı şeridini ele geçirme niyetini de gerçekleştirememiştir. Rusya'nın Karadeniz Filosu'nun Sancak Gemisi Moskva, iddiaya göre Ukrayna'nın Neptün gemisavar füzeleri tarafından vurularak batırılmıştır. Boğazlar kapalı olduğu için Rusya'nın bu ayarda bir savaş gemisini bölgeye kaydırma imkânı yoktur⁸. Ayrıca bu savaş gemisinin kaybının simgesel önemi askeri önemini gölgede bile bırakabilir.

Azov Denizi kıyısındaki Ukrayna liman kenti Mariupol uzun süre işgale direnmiştir, ancak bu kentten düşmesiyle Rusya'nın Kırım ile Rusya arasında güvenli bir kara bağlantısı kurmasının önü açılmıştır. Batıdaki Odesa, beklentilerin aksine Ukrayna'nın elinde kalmaya devam edecektir. Bu da Ukrayna'nın Karadeniz kıyıdaşı statüsünün sürmesini sağlayacaktır. Odesa'da deniz üssüne sahip olmaya devam etmesi Ukrayna'nın Türkiye'den sipariş ettiği iki Ada (MİLGEM) sınıfı fırkateynin akıbeti açısından da önemlidir. Savaş öncesi ve sırasında tüm dikkatler Türkiye'nin Ukrayna'ya verdiği Bayraktar TB2 SİHA'larına yoğunlaşmıştır. Ancak 2021'de Ukrayna Türkiye'ye iki adet korvet siparişi vermiştir. Bunların ilki halen RMK Tersanesi'nde inşa halindedir. Ukrayna'nın sipariş ettiği bu gemilerin akıbetinin de ayrıca düşünülmesi gerekecektir.

Karadeniz gibi bir deniz harekât sahası için en ideal araçlar denizaltılardır. Halen kıyıdaş ülkeler arasında sadece Rusya'nın denizaltı gücü bulunmaktadır. Türkiye'nin denizaltı gücünün modernizasyonu açısından Almanya'dan sipariş edilen Havadan Bağımsız Tahrikli (Air Independent Propulsion) 214 sınıfı ("Reis") denizaltılar büyük önem taşımaktadır.

8. Basına yansıdığı kadarıyla Rusya, Karadeniz Filosu'na bağlı olmayan büyük bir savaş gemisini Karadeniz'e çıkarmak için bildirimde bulunmuştur. Türkiye bu bildirim üzerine Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. Maddesini yürürlüğe koymuştur. Laura Pitel, "Turkey's Stance on Russian Warships Raises Hope of Reset in Relations, Financial Times, (2 Mart 2022), <https://www.ft.com/content/433eb7e7-0e32-4e00-863a-9f1f9f294e9b> (Ziyaret Tarihi 13 Nisan 2022).

Almanya, Türkiye’de yapımı devam eden bu denizaltılar için bazı kritik parçaların teslimini geciktirmektedir. Bu örtülü silah ambargosunun nedeni Türkiye’nin 2019-2020’de Doğu Akdeniz’de izlediği politikalarıdır⁹. Yeni jeopolitik koşullar Almanya’nın bu ambargoyu kaldırmasını gündeme getirecektir. Montrö kısıtlamaları nedeniyle sadece kıyıdaş ülkeler Karadeniz’de denizaltı bulundurabilirler. Türkiye dışındaki kıyıdaşların denizaltıları Boğazdan geçirmeleri belli kurallara tabidir. Bu nedenle NATO’nun Karadeniz’deki denizaltı gücünün gelişmesi büyük ölçüde Türkiye’ye bağlıdır¹⁰.

Özetle söylemek gerekirse, Türkiye’nin karar vericileri tarafından “bölgesel sahiplik” diye kavramsallaştırılan “Karadeniz’in güvenliğinin bizzat bölge ülkeleri tarafından sağlanması” düşüncesi büyük darbe almıştır¹¹. Bundan böyle Karadeniz güvenliğini, Batı ve Rusya arasında yaşanacağı anlaşılan yeni ya da ikinci Soğuk Savaş’tan ayrı tasarlamak ve kurgulamak imkansızdır. Türkiye Karadeniz’de Rusya’nın dengelenmesi ve denetlenmesi için NATO’nun imkân ve kabiliyetlerine geçmişe göre daha çok ihtiyaç duyacaktır. Türkiye bu yeni durumu göz önüne alarak Rusya ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye hazır olmalıdır. Bu savaşla birlikte 2011 Arap baharından itibaren yüzünü daha çok Ortadoğu’ya çeviren Türk Dış Politikası artan ölçüde Karadeniz’e ve Avrupa’ya yönelme baskısı altına girecektir.

Montrö Rejimi

Türkiye Rusya’nın Ukrayna’yı işgali sonrasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin 19. Maddesini uygulamaya koymuştur. Ukrayna’nın talebi üzerine yapılan değerlendirmede Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan çatışmanın hukuken “savaş” anlamına geldiğine hükmedilmiş ve Boğazlar bu iki ülkenin savaş gemilerinin geçişine kapatılmıştır. 24 Şubat 2022 tarihinden önce Boğazlara giren son yabancı savaş gemisi, Rusya’nın Karadeniz Filosuna bağlı Geliştirilmiş Kilo sınıfı Rostov-Na-Duna denizaltısı olmuştur. Bu denizaltı 13 Şubat 2022 günü kuzeye çıkışını tamamlamıştır¹².

Resmen 19. Madde çerçevesinde öngörülen yasaklar uygulanmaktaysa da fiilen Türkiye aslında Madde 21 kapsamındaki kısıtlamaları da devreye sokmuştur. Bu madde Türkiye’nin yakın savaş tehdidi hissetmesi halinde Boğazları tüm savaş gemilerinin geçişine kapatma imkânı vermektedir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun açıklamasına göre Türkiye sahildar olmayan ülkelere (NATO üyeleri dahil) bir süre Karadeniz’e savaş gemisi geçirmemelerini telkin etmiştir¹³.

9. “Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya Dönüşü Uçakta Konuştu,” *Hürriyet*, (30 Eylül 2021), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-rusya-donusu-ucakta-konustu-putine-pkk-cagrisi-abdli-isme-agir-elistiri-41906678>.

10. İbrahim Sünnetçi, “Sessiz Derinliklerin Yeni Reisi: HBT/AIP Sistemli Tıp 214TN Denizaltıları II,” *Savunma ve Havacılık*, (30/175), (2016): 43.

11. Mitat Çelikpala ve Emre Erşen, “Turkey’s Black Sea Predicament: Challenging or Accomodating Russia,” *Perceptions*, (23/2), (2018): 72-92. <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/39593/468102>.

12. Serhat Güvenç, “Boğazlar, Karadeniz ve denizaltılar,” *Medyascope*, (20 Şubat 2022), <https://medyascope.tv/2022/02/20/serhat-guvene-yazdi-bogazlar-karadeniz-ve-denizaltilar/>

13. “Çavuşoğlu’ndan Montrö Açıklaması: Kıyıdaş olan, olmayan Ülkeleri Uyardık,” *Hürriyet*, (28 Şubat 2022), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cavusoglundan-montro-aciklamasi-kiyidas-olan-olmayan-ulkeleri-uyardik-42013240>

Bu telkin, Türkiye'nin tamamen Rusya karşıtı bir çizgiye geçtiği izlenimini vermemek için yapılmıştır. Ancak iki husus bu fiili durumun devamını zora sokabilir. İlki, Ukrayna ve Rusya arasındaki savaş halinin görünür gelecekte ortadan kalkmamasıdır. Bu takdirde, ABD ve NATO, diğer kıyıdaş üyelerin de desteğiyle Karadeniz'e savaş gemisi çıkarmak isteyebilir. Diğer husus ise Ukrayna ve Rusya arasında Türkiye'nin ev sahipliği ya da kolaylaştırıcılığında yapılan diplomatik müzakerelerin çökmesidir. Müzakerelerdeki rolü ve işlevi Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini hala iyi tutması için geçerli bir gerekçe oluşturmaktadır. Ancak müzakere sürecinin çökmesi halinde, Türkiye'nin 19. Madde görünümlü 21. Maddeyi uygulamayı devam ettirmesi mümkün olmayacaktır. Bu konudaki ısrar uzun vadede Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin taraf ve/veya taraf olmayan ülkelerce sorgulanmasının önünü açabilecektir¹⁴. Zira mevcut koşullarda bu fiili durum daha çok Rusya'nın işine yaramaktadır.

Askeri İş Birliği

Eylül 2017'de Rusya ile hava savunma sistemlerine dair imzalanan antlaşma iki ülke arasındaki askeri işbirliği konusunda çok önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye bu ihale çerçevesinde Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alacağını açıklamıştır. Her ne kadar S-400 sistemleri son derece yüksek kabiliyete sahip olsalar da bu sistemlerin tam kapasite kullanılabilmesi entegre bir sistem içerisinde mümkün olabilmektedir. Bu sistemlerin Türkiye hava savunma sistemine entegre edilmesi ise NATO sisteminde çok ciddi güvenlik açığı doğuracağından NATO tarafından kabul edilmemiştir¹⁵. Bu nedenlerle Ankara bu füzelerin **stand-alone** kullanılacağını, yani NATO sistemine entegre edilerek kullanılmayacağını açıklamıştır¹⁶.

Bu koşullar altında füze savunma sisteminde Türkiye'nin Rusya'yı tercih etmesi Batılı analistler tarafından Rusya'nın NATO karşısındaki en ciddi stratejik başarısı olarak yorumlanmış, Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı kaygısına ve iddialarına güç kazandırmıştır. Türkiye, hava savunması için son derece önemli olan F-35 Müşterek Taarruz Uçağı konsorsiyumundan çıkarılmış ve parası ödenmiş F-35'lerin Türkiye'ye teslimatı askıya alınmıştır. Buna paralel olarak 14 Aralık 2020'de Trump yönetimi, Türkiye'nin Savunma Sanayii Başkanlığı'na (SSB) ve Rus yapımı S-400 karadan havaya füze sisteminin satın alınmasında rol oynayan kilit kişilere Amerika'nın Düşmanlarına Yaptırımlarla Karşı Mücadele Yasası (CAATSA) kapsamında yaptırım uygulamıştır¹⁷.

14. Selim Kunalp, "Montrö'nün Geleceği Bu Savaşın Sonucuna Bağlıdır," Serbestiyet, (6 Mart 2022), <https://serbestiyet.com/yazarlar/montronun-gelecegi-bu-savasin-sonucuna-baglidir-86385/> (Ziyaret Tarihi: 12 Nisan 2022).

15. Aaron Stein, "The Day after S-400: The Turkish-American Relationship Will Get Worse," War on the Rocks, May 23, 2019, <https://warontherocks.com/2019/05/the-day-after-s-400-the-turkish-american-relationship-will-get-worse/>

16. Can Kasapoğlu, "Türkiye'nin S-400 İkilemi," Edam Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi, July 2017, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/s400tr.pdf>

17. Yörük Işık, "CAATSA Sanctions are Hurting Turkey's Military Readiness at a Time When NATO Can't Afford It," The Middle East Institute, May 6, 2021, <https://www.mei.edu/publications/caatasa-sanctions-are-hurting-turkeys-military-readiness-time-when-nato-cant-afford-it>

Her ne kadar Türkiye'nin arabulucu rolü şimdilik Türkiye'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılması konusunda üzerindeki baskıyı hafifletse de önümüzdeki dönemde Türkiye'nin Rusya ile kurduğu askeri iş birliğinin, Türkiye Batı ittifakı içinde kalmak istiyorsa devam etmesi mümkün değildir. Türkiye krizdeki arabulucu konumunu ve Ukrayna'ya yaptığı savunma desteğini üzerindeki silah ambargosunun ve yaptırımların kaldırılması için diplomatik bir manevra alanı olarak kullanmaktadır¹⁸. Ancak S-400 konusu çözüme kavuşturulmadan, bu sorunun nihai bir çözümü olmayacaktır. Savunma sistemleri konusu Türkiye'nin kesin bir taraf seçmek zorunda kalacağı, özerkliğinin bulunmadığı bir alan haline dönüşecektir.

Üstelik Türkiye Ukrayna'nın da en önemli savunma partnerlerinden biridir. Türkiye ve Ukrayna arasında 2019 yılından beri savunma iş birliğine yönelik çok ciddi adımlar atılmıştır. 2019'da Ukrayna hükümeti, Bayraktar insansız hava araçları satın almak için Türkiye ile 69 milyon dolarlık bir anlaşma imzalamıştır. 2020 yılında ise Ukrayna ve Türkiye arasında bir dizi antlaşma imzalanmış¹⁹ ve Ukrayna Savunma Bakanlığı ve Türk Baykar şirketi Ukrayna'da ortak bir eğitim ve bakım merkezi kurmak için anlaşmıştır²⁰. Savaştan hemen önce, 3 Şubat 2022'de ise gençlik politikasından teknik iş birliğine kadar pek çok alanı içeren anlaşmalar imzalanmıştır²¹.

Ukrayna bu anlaşmalar kapsamında Baykar şirketinden 20 adet TB2 adlı silahlı insansız hava aracı satın almış ve savaştan hemen önce 27 Ocak 2022 tarihinde 16 adet daha sipariş vermiştir²². Nitekim Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre, Türkiye'nin Ukrayna'ya savunma sanayi ihracatı, 2022'nin ilk üç ayında geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık 30 kat artışla 1,9 milyon dolardan 59,1 milyon dolara yükselmiş ve bu ihracatın 58 milyon dolarla çok büyük bölümü Rusya'nın Ukrayna'yı işgali öncesinde gerçekleşmiştir. Ankara, savaşla birlikte Ukrayna'nın askeri kapasitesinde önemli bir rol oynadığına inanılan uzun menzilli silahlı insansız hava aracı tedarikini arttırma sözü vermiştir²³.

Türkiye'nin oynadığı bu role paralel olarak 6 Nisan 2022'de ABD Dışişleri Bakanlığı Kongre'ye bir mektup göndererek, Biden yönetiminin Türkiye'ye potansiyel F-16 savaş uçağı satışının ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarıyla uyumlu olacağına ve aynı zamanda NATO'nun uzun vadeli birliğine hizmet edeceğine inandığını ifade etmiştir. Bu durum son dönemde Türkiye-ABD ilişkilerindeki en olumlu gelişmelerden birisidir²⁴. Ancak yeniden altı çizilmesi gerekir ki çok kısa zamanda savunma sistemleri konusu Türkiye'nin kesin bir taraf seçmek zorunda kalacağı, özerkliğinin bulunmadığı bir alan haline dönüşebilir.

18. Fehim Taştekin, "Will Ukraine Crisis Help Turkey Dodge Western Arms Embargoes?," *Al-Monitor*, March 28, 2022, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/will-ukraine-crisis-help-turkey-dodge-western-arms-embargoes>

19. "Türkiye ve Ukrayna Arasında Savunma İşbirliği" *Milli Savunma* <https://www.millisavunma.com/news/turkiye-ve-ukrayna-arasinda-savunma-isbirligi/>

20. "Turkey, Ukraine Sign Military Cooperation Agreements," *VOA* https://www.voanews.com/a/europe_turkey-ukraine-sign-military-cooperation-agreements/6197240.html

21. "Türkiye ile Ukrayna arasında 8 anlaşma imzalandı" *Dünya Gazetesi*, <https://www.dunya.com/gundem/turkiye-ile-ukrayna-arasinda-8-anlasma-imzalandi-haberi-647837>

22. "Türkiye'nin Ukrayna'ya silah ihracatı 30 kat arttı" *Sözcü* <https://www.sozcu.com.tr/2022/ekonom/turkiyenin-ukraynaya-silah-ihracati-30-kat-artti-7057618/>

23. "Turkey, a Sometimes Wavering NATO Ally, Backs Ukraine" *NYT*, <https://www.nytimes.com/2022/02/03/world/europe/ukraine-turkey-russia-drones.html>

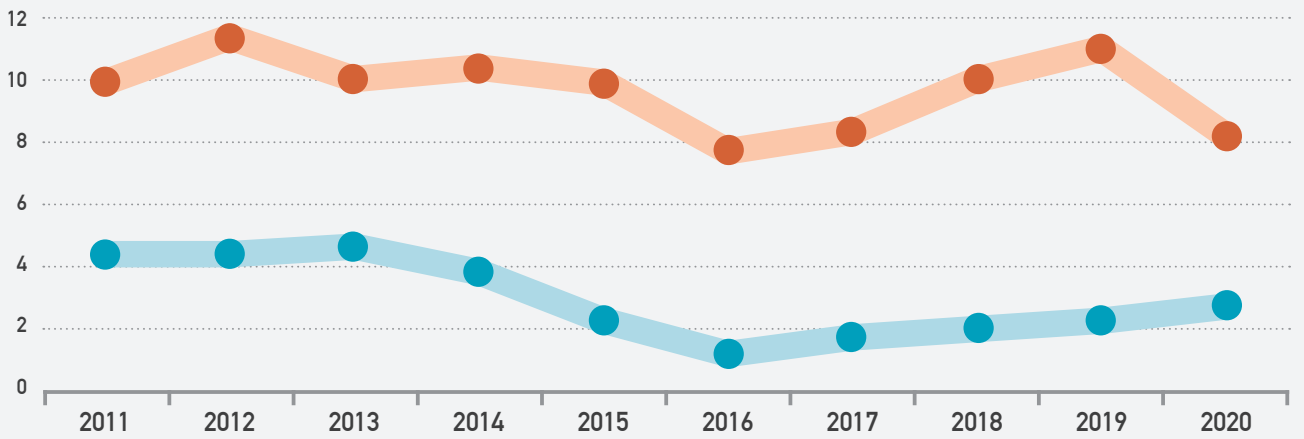
24. "ABD Dış İşlerinden Kongreye F16 Mektubu" *Amerikanın Sesi* <https://www.amerikaninsevi.com/a/abd-disislerinden-kongreye-turkiyeye-f16/6517979.html>

Ekonomik İş Birliği

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ekonomik ilişkilerdeki derinleşme 1984 yılında Türk ekonomisinin liberasyonu ve dışa açılma çabaları ile birlikte başlamıştır. Bu dönemde atılan adımlar yoğunlaşarak devam etmiş, özellikle 2000'li yıllarda ekonomik iş birliği çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Rusya Almanya'dan sonra Türkiye'nin ithalat yaptığı en önemli ikinci ülkedir²⁵. Artan ticaret ve derinleşen ekonomik ilişkiler, ikili ticarete ulusal para birimlerinin kullanılması ve ekonomik işbirliğini artırmak için ortak bir yatırım bankası oluşturulması gibi planların tartışılmasını gündeme getirmiştir.

Toplam Ticaret Oranlarında Rusya Federasyonu ile İthalat ve İhracat Oranları (TÜİK verileri)

Ancak hâlihazırda Rusya'nın Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olarak AB ülkeleri ve ABD'nin yerini alması mümkün değildir. Türkiye'nin AB ülkeleri ve ABD'ye olan ihracatı Rusya'ya olan ihracatından çok daha yüksektir. Rusya'ya yapılan ihracat çoğunlukla tarımsal ürünlerden oluşmakta ve hacmi mevsimsel dalgalanmalar ile yerel piyasanın tercihlerine bağlı olarak değişmektedir. Türkiye ve Rusya'nın ekonomik ilişkisinde Türkiye'nin aleyhine bir ticaret açığı söz konusudur. Bu açık, doğal gaz ticaretinin ikili ticaret hacminin önemli bir bölümünü oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler incelendiğinde dört sektör öne çıkmaktadır: inşaat, tarım, turizm ve enerji. Türkiye inşaat sektörünün en fazla yatırım yaptığı bölgelerden biri Rusya Federasyonu ve Rusya'nın siyasi/iktisadi olarak güçlü olduğu eski Sovyet coğrafyasıdır²⁶.

25. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021 Yılı Aralık Ayı Dış Ticaret, Ticaret, Esnaf ve Kooperatif Verileri, <https://ticaret.gov.tr/haberler/2021-yili-aralik-ayi-dis-ticaret-ticaret-esnaf-ve-kooperatif-verileri#:~:text=2021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20en%20fazla%20ihracat,32%20milyar%20256%20milyon%20dolar>

26. Daily Sabah, Russia top market again for Turkey's overseas contracting services <https://www.dailysabah.com/business/2019/02/06/russia-top-market-again-for-turkeys-overseas-contracting-services>

Özellikle Türkiye'nin inşaata dayalı büyümesi ve izlenen siyasal iktisat ile inşaat firmaları arasındaki güçlü bağ göz önüne alındığında Rusya ile olan ilişkinin toptan bir iktisadi çıkar üzerinden değil de belirli sektörlerin iktisadi çıkarının gözetilmesi üzerinden ilerlediği iddia edilebilir.

İkincisi, Rusya ve Ukrayna dünyanın gıda ambarıdır ve bu iki ülke dünyanın tahıl arzının önemli bir bölümünü sağlamaktadır. Türkiye de ihtiyaç duyduğu tahılın yüzde 80'ini Rusya ve Ukrayna'dan ithal etmektedir²⁷. Tahmin edilebileceği gibi, Ukrayna savaşı ile birlikte buğday üretim ve ihracat zincirlerindeki aksama ve Rusya'nın ekonomik ve ticari faaliyetlerine uygulanan yaptırımların ağır etkileri buğday fiyatlarını yükseltmiştir.

Türkiye her ne kadar kısa dönemde buğday tedarikindeki aksamalardan etkilenmiyor olsa da bu kriz ülkenin gıda güvenliğinin yüksek önemini ve dışa bağımlı bir tarım politikasının en önemli ulusal güvenlik tehditlerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Üçüncü ekonomik etki turizm alanındadır. Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülke geçtiğimiz yıllarda Rusya olmuştur. 2021 yılında yaklaşık 4 buçuk milyon Rus ve iki milyon Ukraynalı turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Savaşın ekonomik etkileri ve yaptırımların ödeme sistemleri üzerindeki sistemik doğası göz önüne alındığında Türkiye'ye bu iki bölgeden gelen turist sayısının düşeceği öngörülmektedir.

Enerji alanında ise; Rusya'dan gerçekleştirilen ithalatın yanında en önemli konu, bir Rus şirketi tarafından kurulmakta olan ve iki ülkenin parlamentolarından geçirilen anlaşmalarla kayıt altına alınmış bulunan Akkuyu Nükleer Güç Santralidir. Bu santralle ilgili olarak; yatırımın bitirilip bitirilemeyeceği belirsizliğinin yanında, santralin işletilmesi ile ilgili olarak Rusya'ya sürekli bağımlılık, piyasa fiyatlarının çok üzerinde bir seviyeden verilmiş elektrik alım garantisi, çevresel etkilerin yeterince değerlendirilmeden ve yeterli tedbirler alınmadan kurulumun başlatılması gibi çok sayıda sorun dile getirilmektedir.

Son olarak yabancı yatırımlar konusu da son derece önemlidir. 2005-2019 döneminde Orta ve Doğu Avrupa'da doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) miktarı açısından en fazla yatırım alan ilk 3 ülke sırasıyla Rusya, Türkiye ve Polonya olmuştur. Türkiye, Rusya'dan sonra bölgede en çok doğrudan yabancı yatırım alan ülkedir. Bu üç ülke, Orta ve Doğu Avrupa bölgesine yönelik yatırımların %46,7'sini çekmektedir²⁸. Ukrayna savaşı, Rusya Federasyonu'na yapılan doğrudan yabancı yatırımları kısa ve orta vadede doğrudan etkilemektedir. Pek çok rapor bu yatırımların Türkiye'nin de aralarında olduğu ülkelere kaymaya başladığını aktarmaktadır²⁹. Türkiye'nin sürdürülebilir ve ilkeli bir dış politika izlemesi iç düzenindeki yatırımcılar açısından önem taşıyan düzenlemelerle birlikte, Rusya'dan çekilmekte olan yabancı yatırımcıları Türkiye'ye yöneltebilir.

27. Galip Dalay, "Why Turkey is in a Unique Position to Mediate," CNN, March 29, 2022, <https://edition.cnn.com/2022/03/29/opinions/turkey-mediator-russia-ukraine-dalay/index.html>

28. Office of Presidency, Investment Office. 2021. "Foreign Direct Investment Strategy of Turkey." <https://www.invest.gov.tr/en/library/publications/lists/investpublications/turkey-foreign-direct-investment-strategy-2021-2023.pdf>

29. Rusya'dan Çekilen Uluslararası Şirketler Rotalarını Türkiye'ye Çeviriyor" AA. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusyadan-cekilen-uluslararasi-sirketler-rotalarini-turkiyeye-ceviriyor/2535534>

Yaptırımlar

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin hemen ardından başta ABD, İngiltere ve AB olmak üzere çok sayıda ülke tarafından Putin hükümeti ile bağı bulunan bireyler, işletmeler, yetkililer ve kurumlara karşı uluslararası yaptırımlar uygulandı. Rusya merkez bankası ve belirli Rus ticari bankaları tarafından yurtdışında tutulan varlıklar ile seçilmiş Rus ekonomik ve siyasi elitlerinin varlıkları donduruldu. Rus bankaları SWIFT mesajlaşma sisteminden çıkarıldı. Bu finansal yaptırımların yanı sıra Rusya'ya teknoloji ihracatının sınırlandırılması da dahil olmak üzere çok çeşitli başka yaptırımlar da uygulandı³⁰.

Rusya'ya yönelik bu yaptırımlar hız, çap ve katılan ülke sayısı açısından emsalsizdir. Bu yaptırımlar Rus ekonomisine ve finansal sistemine büyük bir zarar vermiş, Rusya'nın küresel finansal sistemden neredeyse kopmasına neden olmuştur. Rusya, sermaye kontrollerinin uygulanmasına geçmiş, Rus borsası geçici süre ile kapatılmış, yabancı borsalarda işlem gören Rus şirketlerinin değerleri düşmüş, Rus hisse senetleri küresel endekslerden çıkarılmıştır³¹. Pek çok araştırmacı bunun bir finansal savaş olduğunu vurgulamaktadır³².

Durum böyleyken Ankara, savaşın ilk günlerinde Moskova ile güçlü ekonomik bağlarının zarar görmesini istemediği için, Türkiye'nin Rusya'ya yaptırım uygulama planının olmadığını söylemiştir. Bu pozisyonun Türkiye'nin arabulucu rolünde kalabilmesi için de son derece önemli olduğunu belirtmiştir³³. Ancak analistler, bu pozisyonun Rusya'nın yaptırımları kırmak için Türkiye'yi bir aracı olarak kullanmasına ortam hazırlayabileceği konusunda uyarılar yapmaktadırlar. Mevcut gerilimli siyasi ortamda, yaptırımları bozan ya da Rusya'nın bu yaptırımların etrafından dolanmasına izin veren ülkelerin kendilerinin de yaptırımların hedefi haline gelmesi son derece olasıdır. Savaşın şiddetlenmesi durumunda yaptırımların hem kapsamının genişlemesi hem de yaptırımlara katılmayan ülkelere yönelik baskı söz konusu olabilir. Bu durumda Türkiye'nin mevcut pozisyonunu sürdürmesi olanaksız olacaktır.

30. *Swissinfo.ch, The Sanctions Imposed So Far on Russia from the U.S., EU and U.K* <https://www.swissinfo.ch/eng/the-sanctions-imposed-so-far-on-russia-from-the-u-s---eu-and-u-k-/47392164>

31. *Richard Berner, Stephen Cecchetti, Kim Schoenholtz, "Russian Sanctions: Some Questions and Answers," VoxEU, March 21, 2022, https://voxeu.org/article/russian-sanctions-some-questions-and-answers*

32. *Nicholas Mulder, "The Toll of Economic War," Foreign Affairs, March 22, 2022, https://www.foreignaffairs.com/articles/usa/2022-03-22/toll-economic-war*

33. *Emre Karaca, "Türkiye Has No Plans to Impose Sanctions on Russia: Turkish Politician," Anadolu Ajansı, March 3, 2022, https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-crisis/turkiye-has-no-plans-to-impose-sanctions-on-russia-turkish-politician/2521887*

Öneriler

Türkiye'nin hem kendi dış politikasında hem Transatlantik ittifakı içerisinde hem de Rusya ile ilişkilerinde tutarlı bir biçimde uluslararası hukuku savunması gerekir. Türkiye dış politikasının çıpası güç değil, kurallar ve hukuk olmalıdır. Nitekim hem ABD'nin hem de Rusya'nın mevcut durumu bize göstermektedir ki uluslararası hukuk ihlalleri üzerinden işleyen bir dış politika bir yandan ülkelerin prestijine yönelik büyük bir darbe anlamına gelirken diğer yandan da uluslararası sistemin istikrarını geri dönülemez bir biçimde sarsmakta, kendi etki alanını aşan ciddi bir domino etkisi yaratmaktadır.

Türkiye'nin Rusya ile devam eden enerji bağımlılığı düşünüldüğünde mevcut yaptırım politikası yerindedir. Ancak Türkiye yaptırım fırsatçılığı yapmaktan da kaçınmalı, hem Batı blokunu hem de Rusya'yı rahatsız edecek şekilde bu çatışmayı bir fırsat alanı olarak görmekten uzak durmalıdır. Örneğin Türkiye bir yandan yaptırımlardan kaçan Rus oligarkların Türkiye'ye gelmesine yeşil ışık yakarken, öte yandan yaptırımlar yüzünden Rusya'dan ayrılan sermayenin Türkiye'ye gelmesini de bir fırsat olarak görmektedir. Bu tarz, ilkelerden uzak fırsatçı bir tutum çatışmanın bütün tarafları ile ilişkileri gerebileceği gibi, uluslararası kamuoyunda da Türkiye'nin prestijini olumsuz etkileyebilir. Rusya'dan çıkan Batılı yatırımların Türkiye'ye gelmesi konusunda uygun yatırım ortamının yaratılması için çabalamak doğru ve gereklidir. Öte yandan, bu sürecin ilkeli ve şeffaf yönetilmesi de aynı derecede önemlidir.

Türkiye'nin acilen çözmek zorunda olduğu esas konu S-400lerdir. S-400lerin Türkiye'nin hava savunma sistemi açısından nasıl bir ek katma değer sağladığı uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Bu konu Türkiye'nin hem yaptırımlara uğramasının hem de Batı bloku tarafından güvenilmez bir ortak olarak anılmasının en önemli nedenidir. Bugün ise artık Rusya ile sürekli bir askeri iş birliği gerektireceği için Türkiye'nin S-400 sistemlerini Batı blokuna rağmen aktif olarak kullanamayacağı açıktır. Bu konunun Rusya'yı da rahatsız etmeyecek bir biçimde çözüme ulaşması gerekmektedir.

Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasındaki arabulucu pozisyonu yerindedir. Ancak bu pozisyona son derece dikkatle yaklaşılmalıdır. Nitekim uluslararası basında Rusya'nın bu müzakere sürecini yeniden toparlanmak ve güç kazanmak için kullandığı eleştirileri sıkça yapılmaktadır. Ancak savaş her zaman müzakere ve arabuluculuk süreçlerini içerir. Türkiye'nin halihazırdaki rolünün sınırlarını savaşın insani maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olmak olarak çizmesi ve gerekirse de bir siyasi çözüm konusunda adım atılmasına katkıda bulunacağını söylemesi önemlidir.

Son olarak, Türkiye özellikle bölgesel konularda Rusya ile konuşmaya devam etmek zorundadır. Suriye, Libya, Kafkaslar'da bu iki devlet hem pek çok antlaşmanın garantörü hem de ortaya çıkan "görelî düzenin" ortaklarıdır. Bugün hem Rusya'nın askeri odağının Ukrayna'ya kaymasına hem de Rusya ile askeri iş birliğinin neredeyse imkânsız hale gelmesine paralel olarak bu ortaklığı devam ettirmek her zamankinden daha zor hale gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgesel sorunların çözümü için daha fazla ortak arayışında olması, üyesi ya da tarafı olduğu uluslararası kurumları Rusya'nın pozisyonuna da dikkat çekerek birlikte harekete geçmeye çağırması gereklidir.

**TÜRKİYE - NATO
İLİŞKİLERİ
VE UKRAYNA
SAVAŞI**

TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Türkiye-NATO ilişkilerini de derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Türkiye için bu aslında çok yeni bir durum değildir. Daha 1960'lı yılların ortalarından itibaren Kıbrıs sorunu nedeniyle iki NATO üyesi, Türkiye ve Yunanistan, sık sık karşı karşıya gelmiştir. Hatta NATO üyesi olmak Ankara ve Atina'ya Sovyet tehdidine karşı yeterince güvence sağladığından, iki başkent in askeri güçlerini birbirlerine karşı kullanılabilecek şekilde kurgulamasına imkân tanımıştır³⁴. Türkiye 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunduğunda, ABD Kongresi, yönetimin itirazlarına rağmen Türkiye'ye silah ambargosu koyarak yaptırım uygulamıştır. ABD ambargosu, Türkiye'de ABD'ye ve ABD ile özleştirilen NATO'ya güvensizliğin tarihinde önemli bir kilometre taşıdır. Ambargodan sonra Türkiye'deki ABD ve NATO karşıtı kamuoyu daha da güçlenmiştir. NATO karşıtı kamuoyu NATO'nun Türkiye'nin güvenlik kaygılarına önem vermediği, Türkiye'de ABD'nin çıkarlarına uygun olarak otoriter yönetimleri desteklediği iddialarıyla güçlenmiştir.

1991'de Sovyet tehdidinin ortadan kalkması hem NATO ittifakının genel çizgisini etkilemiş hem de üyelerin güvenlik çıkarlarındaki farklılıkların su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Nitekim 1991'den sonra NATO üyeliği Türkiye açısından artık sadece siyasi anlam ifade edecektir. Zira AB'den dışlanan Türkiye'nin Batı ile kurumsal bağlarının en sağlam halkası NATO üyeliğidir. Bu dönemde artık NATO'nun Türkiye'nin savunmasına ve güvenliğine katkısı çok sınırlıdır.

Buna rağmen 1991 sonrası dönemde Ankara NATO'nun somut katkı veren üyelerinden biri olmak için büyük gayret göstermiştir. İşlevsel katkı Türkiye'nin AB önderliğinde yeniden tasarlanan Avrupa güvenlik mimarisinden dışlanmasını engellemenin tek yolu olarak görülmüştür. Bu politika sonucunda Soğuk Savaşı izleyen 30 yıl boyunca Türkiye savunma ve güvenliği için NATO'dan katkı almak yerine NATO'ya katkıda bulunan bir üye haline gelmiştir³⁵. NATO ve Türkiye arasında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali öncesine giden ama savaş durumu ile yeniden belirlenen iş birliği ve gerilim alanları şöyle sıralanabilir:

Savunma İş Birliği

Türkiye 30 üyeli NATO'nun askeri yükünü sırtlayan sayılı üyelerinden bir tanesidir. Zaman zaman tartışmalı siyasi konulara taraf olsa da günün sonunda İttifak'ın öncelikleriyle uyumlu askeri yetenekler geliştirmeyi başarmıştır. Bu yetenekler, Türkiye'yi askeri yetenekleri görece zayıf müttefiklerden ayırmakta ve ona siyasi eleştirilere karşı koruma kalkanı sağlamaktadır.

70 yıllık üyeliği sayesinde Türkiye'nin neredeyse tüm askeri altyapısı NATO ile uyumludur. Türk birliklerinin diğer müttefik ülkelere kaydırılması veya müttefik ülkelere ait birliklerin Türkiye'ye kaydırılması durumunda "pürüzsüz birlikte çalışabilmek" (seamless interoperability) mümkündür.

34. Serhat Güvenç ve Sıtkı Egeli, "Changing Naval Balances in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkey," *Turkish Policy Quarterly*, (15/1), (2016): 95. http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/changing-military-balances-in-the-eastern-mediterranean-implications-for-turkey_en_8941.pdf

35. Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları," *Uluslararası İlişkiler*, (12/45), (2015): 101-119. <https://dersipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/3929c/462674>.

Türkiye, 11 Eylül'den sonra önem kazanan ani mukabele yeteneklerine büyük maddi ve insan kaynağı yatırımı yapmıştır. Maslak'ta konuşlu 3. Kolordu, NATO'nun hızlı intikal yetenekli kolordu (NATO Rapid Deployable Corps) konseptine göre yeniden teşkilatlandırılmış ve donatılmıştır. Halen NATO komutasında bu tür 9 kolordu bulunmaktadır. 3. Kolordu (NRDC-T) iki kez Afganistan'da Kabil Komutanlığı görevini yürütmüştür.

NATO Rusya'nın Kırım'ı ilhakının ardından yapılan 2014 Galler Zirvesi'nde, Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvveti (Very High Readiness Joint Task Force) oluşturmaya karar vermiştir. 2016'da 3. Kolordu'nun, Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvveti (VJTF) statüsü kazanarak sadece kara hareketlerini değil, kara, deniz ve hava unsurlarıyla müşterek hareketlere komuta edebileceği tescil edilmiştir³⁶.

NATO'nun Soğuk Savaş sonrası geçirdiği dönüşüm komuta yapısına da yansımıştır. Soğuk Savaş'ta coğrafi esasa dayanan komuta yapısı, işleve göre yeniden tasarlanmıştır. Buna göre NATO'nun Deniz, Hava ve Kara Komutanlıkları vardır. Deniz Komutanlığı (MARCOM) Northwood, İngiltere'de; Hava Komutanlığı (AIRCOM) Ramstein, Almanya'da ve Kara Komutanlığı (LANDCOM) ise İzmir, Türkiye'de bulunmaktadır. 2011'de Libya'ya yönelik hareketin bir bölümü bu karargâh tarafından yürütülmüştür.

Ayrıca Türkiye'de iki adet NATO Mükemmeliyet Merkezi (Center of Excellence) bulunmaktadır. Bunlar Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi ve sertifikasyonu yakınlarda tamamlanan Deniz Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi'dir. Ayrıca NATO Ortaklarına eğitim amacıyla kurulmuş Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi'ne de ev sahipliği yapmaktadır.

NATO'nun 2010 Lizbon Zirvesi'nde Balistik Füze Savunma Sistemi (Füze Kalkanı) oluşturmasına onay verilmiştir. Baştaki çekincelerine rağmen Türkiye daha sonra sistemin önemli unsurlarından X-Bandı bir radarın ev sahipliğini gönüllü olarak üstlenmiştir. Halen Malatya Kürecik'te faaliyet gösteren bu radar sistemi NATO Füze Kalkanı'na tamamen entegre biçimde faaliyet göstermektedir. Bu sisteme ait füze bataryaları Romanya ve Polonya'da konuşlandırılmıştır. Ayrıca İspanya'nın Rota limanında üslenen dört adet Aegis yetenekli Arleigh Burke sınıfı ABD muhribi bu sistemin denizdeki ayağıdır. Bu muhripler düzenli olarak Karadeniz'e çıkmaktadır³⁷.

Konya 3. Ana Jet Üssü aynı zamanda NATO E-3A AWACS (Havadan Erken Uyarı ve Kontrol) filosunun ileri harekât üssüdür. Halen NATO'ya ait AWACS uçakları Karadeniz, Romanya ve Bulgaristan hava sahasındaki görevlerini Konya'ya istinaden sürdürmektedir. Sosyal medyaya yansıdığı kadarıyla Romanya ve Bulgaristan hava sahasında yürütülen NATO hava devriyesine ait savaş uçaklarına havada yakıt ikmalinde İncirlik hava üssünden havalanan ABD tanker uçakları da kullanılmaya başlanmıştır. Yine bu devriye görevleri için Güney Kıbrıs'taki Akrotori üssünden havalanan Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçaklarının da artık Türk hava sahasını kullandıkları gözlenmektedir.

36. BKK 2016/8858 Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvvetinin Faaliyetine İlişkin Esaslar Hakkında Karar, Resmi Gazete, Sayı 29729. (1 Haziran 2016).

37. Sıtkı Egeli ve Serhat Güvenç, "NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye," Ortadoğu Analiz 20, (2012): 19-30.

Rusya'nın işgali öncesi bu tür uçuşlar için NATO ülkeleri Türk hava sahasını kullanmaktan kaçınıyor, menzili uzatmak pahasına Yunanistan üzerinden görev yerlerine intikal ediyordu. Bu tutum Türkiye ile herhangi bir konuda müzakere ya da pazarlıktan kaçınma çabasının yansımasıydı³⁸. Yeni gelişmeler NATO üyelerinin Türkiye ile ortak hareket etme ve iş birliği konusundaki çekincelerini en azından şimdilik kenara bıraktıklarını ortaya koymaktadır.

Halen Türkiye'nin Balkan komşularında yürütülen NATO hava devriyesi faaliyetleri içinse Türkiye'deki hava üslerine henüz ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak Kosova hava harekâtı sırasında NATO'nun Bandırma, Balıkesir ve Çorlu hava üslerini kullanmaya hazırlandığı anımsanırsa, gelecekte böyle bir ihtiyaç ortaya çıktığı takdirde bu üslerin kullanımının gündeme gelmesi beklenebilir.

Türk Hava Kuvvetleri de NATO'nun hava devriyesi görevlerine ilk kez 2006 yılında Baltık Hava Devriyesi kapsamında katılmıştır. O tarihten sonra bu tür görevlere mesafeli yaklaşmıştır. Uzun bir aradan sonra Türkiye bu görevi 2021 yılında yeniden üstlenmiştir. İki ay süreyle dört F-16'dan oluşan bir birlik Polonya'ya konuşlandırılmıştır. 15 yıl süreyle bu göreve talip olunmamasının nedeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak Rusya ile iyi ilişkiler sürdürme gayretinin etkili olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Öte yandan bizzat Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in çok rahatsız olduğu BALTOPS tatbikatlarına Türk Deniz Kuvvetleri iki yıl üst üste 2018 ve 2019'da firkateynle katılmıştır. Baltık Denizi'nde yapılan bu NATO tatbikatına yüksek profilli katkı yapması Türkiye'nin denizlerdeki ilgi alanlarının ve odağının genişlediğine işaret etmektedir. COVID-19 ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gerginlik nedeniyle Türkiye'nin 2020'den sonraki tatbikatlara katılımı daha sınırlı kalmıştır.

Ukrayna Savaşı ve NATO'nun Tutumu

İşgalin başlangıç safhasında Ukrayna'nın NATO üyeliğinden vazgeçebileceği sinyalleri verilmişti. Ancak Kiev cephesinde yenilgiye uğraması ve savaşın genel gidişinin Rusya'nın gücüne ve itibarına verdiği zarar göz önüne alındığında, uzak gelecekte Ukrayna'nın NATO üyeliği ihtimal dışı değildir. Şu anki durum aslında NATO'nun çatışmaya doğrudan taraf olmak dışında neredeyse Ukrayna'nın gayri resmi müttefiki gibi hareket ettiğini göstermektedir.

Savaşın ileri aşamalarında Ukrayna ordusunun askerî açıdan neredeyse NATO ile tamamen birlikte çalışabilir hale gelmesi beklenebilir. Zaten istihbarat paylaşımı ve güvenli muhabere sistemleri sayesinde NATO imkanlarından yararlanmaktadır. Ortaya çıkan altyapının üyelik olmasa bile çok yakın askerî iş birliğini kolaylaştıracağı söylenebilir. Ukrayna ordusu, NATO'nun en başarılı eğit ve donat programının ürünü olmaya adaydır. Kısa ve orta vadede bu ülkenin güvenlik ihtiyacı AB adaylığı ve üyeliğiyle daha rahat sağlanacaktır. Zaten bu konu da hızlıca AB'nin gündemine alınmıştır.

³⁸. *US Military Base in Turkey has Uncertain Future*, "Voice of America, (26 Kasım 2019). https://www.voanews.com/a/europe_us-military-base-turkey-has-uncertain-future/6180061.html.

Ancak NATO'nun Ukrayna-Rusya savaşına doğrudan dahil olmama konusunda kesin kararlı olduğu yapılan resmî açıklamalarla defalarca teyit edilmiş ve Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenskiy'nin NATO'nun Ukrayna üzerinde uçuşa yasak bölge ilan etmesi talebi de karşılık bulmamıştır. Bu açıdan sahadaki koşullarda dramatik bir değişiklik olmadığı takdirde (örneğin, Ukrayna'ya komşu NATO üyelerini etkileyebilecek bir siber saldırı ya da Rusya'nın kimyasal ya da nükleer silah kullanması gibi) Türkiye'nin Ukrayna'daki savaşa NATO yükümlülükleri çerçevesinde dahil olması şimdilik düşük ihtimaldir. Türkiye'nin savaşa bulaştırılmak istendiğine dair kaygılar da şu an için sadece karamsar akıl yürütmeden kaynaklanmaktadır. Bu yönde bir işaret yoktur. Ancak önümüzdeki günlerde savaşın seyrine bağlı olarak aşağıdaki konuların gündeme gelmesi Türkiye'yi zor duruma sokabilir:

A. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Wendy Sherman'ın Ankara'yı ziyareti sırasında Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 Hava Savunma sistemini Ukrayna'ya devretmesi konusunda nabız yokladığı basına yansımıştır³⁹. ABD'nin Doğu ve Orta Avrupa'daki NATO üyelerinin elindeki Sovyet döneminden kalma silah sistemlerini Ukrayna'ya devri için çalıştığı bilinmektedir. Polonya ve Bulgaristan Mig-29'ları, Slovak S-300'leri, Çek T-72 tankları değerlendirilen sistemler arasındadır. Slovak S-300'lerinin Ukrayna'ya teslim edildiği kesinleşmiştir. Ukrayna, savunmadan giderek taarruza yönelik askeri hamle hazırlığındadır. Rus birlikleri Kiev cephesinden çekildikten sonra taraflar güçlerini Donbas cephesine yığmaktadır. Savaşın kesin sonucunun bu cephede alınacağı askeri uzmanların neredeyse ortak görüşüdür. Rusya'nın sahada sergilediği askeri zafiyet hem Ukrayna'yı hem de NATO'yu cesaretlendirmiştir. Daha önce devrinde tereddüt edilen silahlar Ukrayna'ya birer birer teslim edilmeye başlanmıştır. Zaten ülkenin batısı menzil itibarıyla Rus silahlarından görece korunaklı olduğu için Polonya, Romanya ve Slovakya sınırından ikmal kolaylaşmıştır.

Ukrayna'nın Rus birliklerini Donbas, hatta Kırım'dan sökmeye yönelik kapsamlı bir taarruz başlatması durumunda ABD, Türkiye'nin aktive etmediği S-400'leri yeniden gündeme getirebilir. Bu ihtimale karşı, Ankara, elinde S-300 füzeleri bulunan Yunanistan'ı yakından izlemeli ve hatta gerekiyorsa yanıtını Atina ile koordine etmelidir. Ama en doğru çözüm S-400'lerin bir an önce Rusya'yı rahatsız etmeyecek bir üçüncü ülkeye devridir. Öte yandan Ukrayna'da uğradığı kayıplar nedeniyle Rusya'nın bu sistemlere kendi savunması için ihtiyaç duyabileceği ve talip olabileceği de akılda tutulmalıdır.

³⁹. Hümeýra Pamuk, "U.S. Suggested Turkey to transfer Russian-made missile system to Ukraine," Reuters, (20 Mart 2022), <https://www.reuters.com/world/us-suggested-turkey-transfer-russian-made-missile-system-ukraine-sources-2022-03-19/> (Ziyaret Tarihi: 10 Nisan 2022).

- B.** Karadeniz’de az sayıda başıboş deniz mayınlarına rastlanmıştır. Şu ana dek Romanya karasularında bir, Türkiye karasularında ise üç adet mayın tespit edilmiştir. Henüz Karadeniz’in tehlikeli bölge ilan edilmesini gerektirecek çapta bir mayın kirliliği söz konusu değildir. İlerleyen günlerde böyle bir riskin NATO’nun NMCMG2 (NATO Mine Counter Measures Group 2) görev grubunun Karadeniz’e çağırılması/çıkarılması için gerekçe oluşturabileceği yorumları yapılmaktadır. Türkiye aktivasyon tarihinden itibaren bu görev grubuna gemi vermiştir. Halihazırda komutası İspanya’dadır. Görev grubu İspanyol ESPS Meteor, Alman FGS Bad Rappenau ve Türk TCG Anamur mayın karşı tedbirler gemilerinden oluşmaktadır⁴⁰. Şimdilik Türkiye ve diğer kıyıdaşların milli imkân ve kabiliyetleri başıboş deniz mayını tehdidiyle baş etmeye yeterlidir. Yine basına yansıyan haberlerden Türk Deniz Kuvvetleri’nin daha önce denenmemiş ileri teknolojik yetenekleri bu tür mayınların tespiti için devreye soktuğu anlaşılmaktadır⁴¹. Ancak Karadeniz’in deniz emniyetini tehdit edecek boyutta mayın kirliliğine maruz kaldığı anlaşılırsa, NMCMG 2’nin devreye girmesi talep edilebilir. Bu görev grubunun Karadeniz’e mayın temizliği amacıyla girmesi NATO ve/veya Türkiye’nin Rusya’ya karşı savaşa dahil olduğu anlamına gelmeyecektir. Böyle bir yorum ancak zorlamayla mümkün olur. Öte yandan Rusya’nın gerginliği tırmandırmak için böyle bir yoruma yönelme olasılığı, savaşın seyrine göre artabilir veya azalabilir.
- C.** Yukarıdaki seçeneklere oranla Türkiye’yi en çok zorlayacak durum, NATO Balistik Füze Savunma sistemine tahsisli Amerikan muhriplerinin görevleri gereği Karadeniz’e çıkarılması talebi olacaktır. Şu ana dek tüm tarafların Türkiye’nin telkinlerine uyduğu görülmektedir. Örneğin Akdeniz’de NATO’ya tahsis edilen Harry S. Truman uçak gemisi görev kuvvetine bağlı USS Mitscher muhribi geçtiğimiz ay Aksaz deniz üssünü ziyaret etmiş, daha kuzeye liman ziyareti ya da seyir amacıyla çıkmamıştır⁴². Ancak savaşın uzaması durumunda, özellikle Rota’da üslenen USS Aerleigh Burke, USS Ross, USS Porter ya da USS Roosevelt’in NATO Balistik Hava Savunma Sistemi unsurları olarak Karadeniz’e çıkarılması talebiyle karşılaşılabilir. Böyle bir talebin reddedilmesi, hukuken ve askeri bakımdan Türkiye açısından ileride telafisi zor sonuçlar doğurabilecektir. Hem Montrö’nün hem de Türkiye’nin müttefik olarak güvenilirliği sorgulanabilir. Bu olasılık akılda tutularak gelecekte atılacak adımlar şimdiden değerlendirilmelidir.

⁴⁰. <https://mc.nato.int/snmcmg2> (Ziyaret Tarihi: 15 Nisan 2022).

⁴¹. "ANKA'ya SAR-Sentetik Açıklıklı 'Mayın Gözü' Entegre Edildi," *Dünya*, (12 Nisan 2022). <https://www.dunya.com/gundem/ankaya-sar-sentetik-aciklikli-mayin-gozu-entegre-edildi-haberi-654849>.

⁴². "ABD Deniz Kuvvetleri unsuru USS MITSCHER, Aksaz/Muğla'ya liman ziyaretinde bulundu." *@tcsavunma* (twitter hesabı), 17 Mart 2022.

NATO Genişlemesi

Türkiye bugüne dek NATO'nun genişlemesini tutarlı biçimde desteklemiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının ardından Kuzey Avrupa'nın geleneksel tarafsız ülkeleri İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya üyelik için başvuru yapmıştır. Her iki ülke de Soğuk Savaş'ın bitiminden beri "ortak" statüsü ile NATO ile yakın ilişkiler kurdular. Birlikte çalışabilirlik konusunda hiçbir sıkıntı çekmeden NATO üyeliğinin gerektirdiği askeri yükümlülükleri kolaylıkla karşılayabilecek durumdadırlar⁴³. Finlandiya geçtiğimiz aylarda F-35A Müşterek Taarruz Uçağı siparişi vererek ABD ve NATO ile askeri bağlarını sıkılaştırma iradesini ortaya koymuştu. Bu iki ülkenin üyeliği NATO'nun Rusya ile gerilim yaşama ihtimalini artıracaktır. Öte yandan kolektif savunmaya somut katkı yapabilecek askeri güce sahiptirler. Finlandiya'nın NATO'ya katılmasıyla NATO'nun Rusya ile kara sınırlarına 1300 km eklenecektir.

Kuzeydeki komşularının NATO'ya girmesi durumunda Rusya'nın çevrelenmesine yeni halkalar eklenecektir. Ukrayna'da yaşananlardan sonra özellikle Rusya ile komşu ülkelerin ittifaka katılması Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına uygun durmaktadır. Bir anlamda Rusya askeri ilgi ve dikkatini daha geniş bir cepheye yaymak zorunda kalacaktır. İsveç ve Finlandiya 1995'ten beri AB'ye üyedir. NATO'ya üye olmaları durumunda Türkiye ile aynı masaya oturacaklardır. Bu ülkelerdeki muhataplarıyla geçmişte sosyalleşme imkânı nispeten sınırlı kalan Türk dışışleri ve güvenlik bürokrasisi için eşit (hatta belki de 70 yıllık kıdem sayesinde biraz da üstün) şartlarda bir iletişim ve etkileşim imkânı doğacaktır. Ancak bunlara zaten üye olan Norveç ve Danimarka'nın katılmasıyla NATO içinde bir Nordik grubun oluşması Türkiye'nin insan hakları ve demokrasi sicilinin ittifak içinde daha fazla sorgulanmasına yol açabilir. Nitekim Türkiye bu ülkelerin üyeliğine yönelik itirazı da tam da bu nedenle yapmaktadır. Ancak Dünya ve Batı yeniden kurgulanırken Türkiye'nin bu konularda kendine çeki düzen vermesinin güvenliğine de katkı sağlayacağı akılda tutulmalıdır.

Öte yandan pek çok NATO ülkesi Türkiye'ye silah ambargosu ve yaptırımlar uygulamaktadır. Özellikle İsveç Türkiye'ye askeri ambargo uygulamaktadır. Üyelik sürecine destek bu ambargoların kalkması yönünde bir müzakere aracı olarak kullanılabilir. Kanada daha önce TB-2'lerde kullanılan kameralar için koyduğu ambargoyu kaldırmıştır. Karabağ Savaşı sonrası konan bu ambargo, uluslararası güvenlik bağlamının tamamen değişmesi nedeniyle anlamını yitirmiştir. Benzer şekilde İngiltere de ambargoları kaldırmıştır. Bu örnekleri müstakbel üyelerin izlemesi ancak yapıcı bir tutumla mümkün olabilir. Bu süreç Türkiye'nin F35 projesine geri dönmesinin de önünü açabilir. Ancak mevcut müzakere yöntemi, kullanılan söylem NATO içinde Türkiye'nin uzlaşmaz ve güvenilmez üye olduğu algısını pekiştirmektedir.

⁴³. NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri eski komutanı Amiral Stavridis daha kendi komutanlığı döneminde bu ülkenin askeri yetkililerine "NATO'ya katılmak isterseniz, bize bir Çarşamba günü başvurunuzu yapın. Cuma günü sizi almış oluruz" dediğini aktarmaktadır. John Stavridis, "Russia is Pushing Sweden and Finland Toward NATO," Washington Post, (10 Ocak 2022), https://www.washingtonpost.com/business/russia-is-pushing-finland-and-sweden-toward-nato/2022/01/10/e1782de4-71fc-11ec-a26d-1e21e16b1e93_story.html (Ziyaret Tarihi: 9 Nisan 2022).

Türkiye - Ukrayna Askeri Anlaşması

Türkiye-Ukrayna askeri antlaşması Türkiye'nin artık silah alıcısı değil aynı zamanda sağlayıcısı bir ülke konumuna dönüşmesi ile yakından alakalıdır. Nitekim Ukrayna ve Türkiye arasındaki askeri ilişkiler Türk Savunma Sanayinin genişlediği 2015 yılından sonra gelişme kaydetmiştir. Kasım 2015'te Rus bombardıman uçağının Türk F-16'ları tarafından düşürülmesi üzerine Rusya ile ilişkiler kötüleşince, Ankara, Karadeniz'de Ukrayna ile yakınlaşma yoluna gitti. 2011 yılında başlatılan ancak arada kesintiye uğrayan Türkiye-Ukrayna Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği toplantılarının dördüncüsü Mart 2016'da yapılabildi. İlk kez bu toplantıda askeri iş birliğini geliştirmeye dönük adımlar atılmıştı. Aynı ay Türk ve Ukrayna deniz kuvvetleri Marmara ve Karadeniz'de ortak tatbikat düzenledi. Türkiye ilk kez Ukrayna'ya askeri malzeme yardımı yaptı. Hayli mütevazı bu yardım 800 bin dolar değerinde üniforma ve ekipmandan oluşuyordu⁴⁴. Ancak bu girişimin arkası uzunca süre gelmedi. 2019'dan itibaren Türkiye ve Ukrayna savunma sanayii alanındaki iş birliğini artırmaya karar verdiler. İki ülkenin savunma sanayilerinin rakip değil, birbirlerini tamamlayıcı özelliğe sahip olması bu iş birliğini kolaylaştırıyor.

Öte yandan Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımı, Doğu Akdeniz'de askeri gücü ön plana çıkararak politikası ve Karabağ savaşındaki tutumu, Türk savunma sanayi projeleri için kritik bazı parçaların, aksamın temininde güçlüklerle yol açtı. Bunların en önemlisi tanktan, helikoptere ve nihayet SİHA'lara kadar yerli üretim platformlar için motor/güç kaynağı paketi temininde çekilen sıkıntıdır. Ukrayna bu tür motorlar için alternatif tedarikçi olarak öne çıktı. Bu kapsamda Türkiye'nin Ukrayna için iki adet Ada sınıfı korvet ile Bayraktar TB2 SİHA'lar üretmesi, Ukrayna firmalarının da Türk savunma ürünleri için motor sağlamasını öngören bir dizi anlaşmaya varıldı. Bayraktar TB2 SİHA'ların ilk partisi 2019 yılında Ukrayna'ya teslim edildi. Bu teslimatla Türkiye, Rus işgali öncesi önemli bir silah sistemi tedarik eden ilk NATO üyesi ülke oldu⁴⁵.

Devam eden savaş nedeniyle Ukrayna know-how, teknoloji ve hatta yetişmiş uzman paylaşımı ile ortak üretim konusunda eskiye göre daha hevesli olabilir. Bu sayede hem Ukrayna'nın birikimi savaş şartlarına rağmen korunmuş olacak hem de Türkiye'nin kritik parça tasarım ve üretimi konusunda dış bağımlılıktan kurtulma hedefine daha da yaklaşılacaktır.

44. Burak Çalışkan, Kırım'ın İlhakı ve Gelişen Türkiye-Ukrayna İlişkileri, İNSAMER, (27 Mayıs 2016), https://insamer.com/tr/kirimin-ilhaki-ve-gelis-en-turkiye-ukrayna-iliskileri_303.html (Ziyaret Tarihi: 15 Nisan 2022).

45. "Bayraktar İHA Ukrayna'ya Teslim Edildi," Anadolu Ajansı, (7 Mart 2019), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bayraktar-ih-ukraynaya-teslim-edildi/1411967> (Ziyaret Tarihi: 15 Nisan 2022).

NATO Karşıtlığı ve Kamuoyu

Yukarıda ele alınan tüm başlıkların neredeyse tamamı Türkiye'nin NATO üyeliğinin değerinin ve öneminin artmış olduğuna işaret etmektedir. Ancak NATO'yu Türkiye'nin temel güvenlik meselelerine katkı yapan değil, yük olan bir örgüt gibi görme eğilimi Türkiye kamuoyunda yaygındır. Bu eğilimi besleyen ve güçlendiren yakın tarihli gelişmeler Balyoz ve Ergenekon davaları ile TSK içerisinde yapılan büyük tasfiye sırasında ittifakın ve onun lider ülkesi ABD'nin sessiz kalmaları ve Suriye'de ABD'nin PYD/YPG'ye verdiği askeri destektir.

Bu durumla bağlantılı olarak Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile ilgili bir kafa karışıklığı vardır⁴⁶. Metropoll'un Mart 2022 tarihinde sonuçlarını paylaştığı Türkiye'nin Nabzi anketine göre, Türk kamuoyunun %48,3'ü Ukrayna'da yaşananlardan ABD ve NATO'yu sorumlu görmektedir. Rusya'yı sorumlu tutanlar %33,7'dir. Buna karşılık Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi Türk kamuoyunun %83,8'i tarafından onaylanmamaktadır. Aynı araştırmada "Türkiye NATO'dan çıkmalı mıdır?" sorusuna ankete katılanların %59,6'sı hayır yanıtı vermiştir. %27,8 ise NATO'dan çıkılması yönünde görüş bildirmiştir. CHP ve İYİ Parti seçmenleri arasında NATO'dan çıkılmasına destek verenlerin oranı genel kamuoyundan biraz daha yüksektir⁴⁷. Bir başka araştırmanın sonuçlarına göre Türk halkının %39,4'ü, NATO'ya güvenmektedir. NATO'ya güvenme eğilimi 18-24 yaş grubunda %47,3'e çıkmaktadır. Genel kamuoyunun NATO'ya bakışının 2021 yılına göre biraz daha olumluya döndüğü anlaşılmaktadır. Geçen yıl NATO'ya güven %32 düzeyindeydi⁴⁸.

NATO konusunda özellikle geleneksel iletişim mecralarına hâkim olan havanın kamuoyunda kısmen karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Ancak NATO ve Batı karşıtı kanaat önderlerinin kamuoyu üzerindeki etkisi şu ana dek beklenen düzeyde değildir. Üstelik Türkiye'ye "Finlandiyalaşma" önerilirken, Finlandiya NATO'ya üyelik için başvuru yapmıştır⁴⁹.

Rusya'nın Ukrayna'da uğradığı askeri kayıplar arttıkça ve bunu telafi için gücü daha yıkıcı ve kıyıcı biçimde kullandıkça, Türkiye kamuoyunun Batılı kurumlar ve NATO konusundaki görüşlerinin de değişmesi beklenebilir.

⁴⁶. Bkz. Sinem Adar, "Perceptions in Turkey about the War in Ukraine," SWP Comment, No. 25, (Nisan 2022).

⁴⁷. Bkz @metropoll (ziyaret tarihi 15 Nisan 2022).

⁴⁸. Avrupa Birliği Algıları Araştırması 2022, Brüksel, GMF, 2022, <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-04/Turkish%20Perceptions%20of%20the%20EU%202022%20-%20Turkish%20%28%29.pdf> (Ziyaret tarihi 15 Nisan 2022).

⁴⁹. "NATO Üyeliği Türkiye'ye Neler Kaybettirdi? Amiral Gürdeniz Anlattı...", Veryansın TV, (18 Şubat 2022), <https://www.veryansintv.com/nato-turkiyeye-neler-kaybettirdi-amiral-gurdeniz-anlattı/> (Ziyaret Tarihi: 9 nisan 2022).

Öneriler

Özetlemek gerekirse; Türkiye siyasetinde farklı nedenlerle yükselen Batı karşıtı söyleme, Batı karşısında özerk dış politika ve güvenlik siyaseti uygulama isteğine, müttefiklere duyulan güvensizliğe ve özellikle son dokuz yılda ABD ile ilişkileri kopma noktasına kadar getiren gelişmelere rağmen Türkiye NATO’da mevcut hükümet döneminde de aktif bir ülke olarak hareket etmiştir.

Türkiye, Rusya’nın Ukrayna’yı işgalinin başından beri NATO ile uyumlu hareket etmekte, ittifakın kararlarına katılmaktadır. Buna dair en büyük çatlak genişleme konusunda olmuştur. Ancak böylesine dönüştürücü bir krizde ittifak içerisinde çatlak oluşturmak ileride dış politikada telafisi zor sorunlara yol açabilir. Özellikle Rusya’nın “nükleer şantaj”da ısrarı çatışmayı nükleer eşiğe getirebilir. Türkiye’nin tek başına olası bir nükleer kriz/çatışmayı yönetme, onun sonuçlarıyla baş etme imkânı yoktur. Gerginlik tamamen sönümlenene dek diğer NATO üyeleri ile birlikte hareket etmek, gerginlik sonrası kurulacak yeni dünya düzeninde Türkiye’nin yeri/konumu açısından belirleyici olabilir.

Karadeniz’de mayın tehdidinin milli imkân ve kabiliyetlerle baş edilemeyecek kadar yükselme ihtimaline karşı, NATO ile beklenmedik durum planlaması yapılmalı (contingency planning), olası kuvvet oluşturma (force generation) senaryoları hazırlanmalıdır. Bu planlar ya da senaryoların devreye sokulmasına gerek olmasa dahi, bu kadar kritik bir tehditte Türkiye’nin ittifakla birlikte çalışma niyeti ve iradesi önceden ortaya konmalıdır. “Bölgesel sahiplik” gibi sahada karşılığı kalmayan bir tutumda ısrarın, ne Türk-Rus ilişkilerine ne de Türkiye’nin NATO üyesi olarak itibarına yararı vardır.

Türk hava sahasının ya da üslerinin NATO’nun hareketleri kapsamında tahsisi gündeme gelebilir. Bunun yanı sıra er ya da geç ABD’nin Rota üssündeki muhriplerini Karadeniz’e çıkarmak isteyebileceği akılda tutulmalıdır. Rusya tarafından “provokatif” olarak görülebilecek böyle bir hamle yerine, Türkiye farklı alternatifler düşünülmeli ve bunları müzakere etmeye şimdiden başlamalıdır.

Türkiye bugüne dek NATO’nun “Açık Kapı” politikasına destek verdi. Ancak Rusya’nın Ukrayna’yı işgal girişimine karşı 24 Şubat 2022’den beri giderek güçlenen bir birlik görüntüsü veren Batı ittifakı içindeki ilk büyük kriz Türkiye’nin İsveç ve Finlandiya’nın NATO üyelik başvurularını bloke etmesi ile yaşanmıştır. Türkiye bu iki ülkenin üyeliğine İttifak içinde itiraz eden tek ülkedir. NATO’da **eşitler arasında birinci** (primus inter pares) konumundaki ABD, krizin ilk günlerinde kısa sürede halledilebileceği yönünde, iyimser mesajlar vermişti. Ayrıca 19 Mayıs 2022 tarihinde yapılan NATO Genelkurmay Başkanları zirvesi sonrası basın toplantısında NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Başkomutanı Orgeneral Tod Wolters, bir gazetecinin krize ilişkin sorusunu “diplomatik çözüme bir adım daha yakınız” diye yanıtlamıştı.

Türkiye'nin NATO üyesi olarak gelecekteki konumu ve önemi bakımından bu kriz bir milat oluşturmaya adaydır. Bu kriz bir şekilde halledilse dahi, temelindeki stratejik uyumsuzluk halen ortada durmaktadır. Türkiye'nin bu iki ülkenin üyeliğini ele alış tarzı ve kullandığı söylem, Ukrayna'da yaşananları aslen **“bölgesel”** bir mesele olarak görmeye devam ettiğini düşündürmektedir. Halbuki küresel siyasi ve ekonomik düzeni dönüştürücü bir savaş yaşanmaktadır. Artık **“çelik çekirdeğini”** NATO'nun oluşturacağı kesinleşen **“Batı”**ın ne olduğu bu savaşın sonunda iyice berraklaşacaktır. Türkiye, Batı'ya yönelebileceği gibi **“Batı dışı”** bir safa da yönelebilir. Hangi saf tercih edilirse edilsin bu bir **“büyük stratejik”** (grand strategic) karar anlamına gelecektir. Böylesine yaşamsal bir karar, bölgesel bakışın dar kalıplarından sıyrılarak verilmelidir. Aksi takdirde, İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği krizi aşılsa dahi, Türkiye ile müttefikleri arasında daha büyük krizler ve kopmalar yaşanması kaçınılmazdır. Bu durumda Türkiye'nin geleceğinin kendi kararı ve tercihiyle değil, tamamen olayların akışına göre belirlenme riski vardır.

NATO'nun yeni genişleme tasarısı, önümüzdeki günlerde Türkiye'yi bekleyen birbirinden zor kararlar ve tercihlerin belki de ilk örneğidir. Türkiye bu sürece dair açık ve ilkeli bir pozisyon belirlemeli, bu pozisyonu hem üyesi olduğu NATO ile hem de Rusya ile şeffaf ve ilkeli bir şekilde paylaşmalıdır.

**TÜRKİYE - AVRUPA
BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ
VE UKRAYNA
SAVAŞI**

TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Türkiye-AB ilişkilerini de derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. 2005 yılında AB-Türkiye üyelik müzakerelerinin açılmasını takiben Türkiye'nin müzakere sürecinde 35 konu başlığından ancak 16'sı açılabilmiş ve sadece bir tanesi (bilim ve araştırma) kapatılmıştır. Haziran 2016'dan bu yana müzakere sürecinde hiçbir yeni başlık açılmamıştır. Katılım müzakerelerinin 2016 yılı itibariyle fiiliyatta donmuş olmasının iki önemli nedeni vardır. Bunlardan birincisi Güney Kıbrıs'ın Türkiye ile 6 müzakere başlığının açılmasını veto etmesidir. Diğeri ise Türkiye'nin Kıbrıs Rum bandrollü gemileri ve uçuşları Türk deniz ve hava sahasına açmasını gerektiren Gümrük Birliği protokolünü uygulamaması üzerine 8 müzakere başlığının açılmasını bloke eden ve hiçbir müzakere başlığının kapatılmamasını öngören Aralık 2006 tarihli Konsey kararıdır.

Müzakere sürecinin fiili olarak sona ermesi ile AB-Türkiye ilişkilerinde perakendeci olarak nitelendirilebilecek yeni bir ilişki türü ortaya çıkmıştır⁵⁰. Bu ilişki türü uyarınca, ilişkilerin üyelik perspektifi çerçevesinde demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim başta olmak üzere değer temelli sürdürülmesi askıya alınmış, sadece karşılıklı çıkarların öne alındığı yeni bir modele dönülmüştür.

Bunun ilk göstergesi 18 Mart 2016'da imzalanmış olan AB-Türkiye mülteci anlaşmasıdır. Mülteci anlaşması, Türkiye üzerinden AB'ye yönelen düzensiz göç baskısını çok yüksek oranda düşürmüş, ancak karşılığında Türkiye vatandaşlarına taahhüt edilmiş olan vize serbestisi, Türkiye'nin uyması beklenen 72 maddelik yol haritasında terörle mücadele yasasına ilişkin 5 maddenin AB standartlarına uygun şekilde düzenlenmemesi nedeniyle hayata geçirilememiştir.

Mülteci anlaşmasının imzalanmasını takiben AB'nin Türkiye'nin demokrasi eksikliklerine istinaden yapmış olduğu uyarılar ve eleştiriler gözle görülür biçimde azalmış ve Türkiye, AB söyleminde hızlı bir biçimde aday ülke konumundan, **stratejik ortak** ve hatta zaman zaman **ihtilafli komşu** statüsüne düşürülmüştür. AB ile Türkiye arasındaki iş birliği alanları önümüzdeki aylarda yenilenmesi beklenen mülteci anlaşması ve halihazırda süregelen ekonomik ilişkilere indirgenmiş (AB halen Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı ve yabancı yatırım kaynağıdır), ikili ilişkilerdeki ihtilafli konularsa son yıllarda artmaya başlamıştır. Hatta iş birliği ve çatışmanın iç içe olması, ilişkilerin son dönemde sıklıkla **çatışmalı iş birliği** diye nitelendirilmesine de neden olmuştur⁵¹.

Ukrayna Savaşıyla birlikte AB'nin pek çok politika alanında önemli değişiklikler yaşanma ihtimali bulunmakta ve Türkiye'nin de bu ihtimallere hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu alanlar, öncelikli olarak Avrupa güvenlik mimarisi, farklılaştırılmış entegrasyon modelleri, göç ve ticaret politikalarıdır.

50. Arisan-Eralp, N., S. Aydın-Düzgüt, A. Eralp ve E. Fuat Keyman ve Ç. Nas, "Turkey-Germany-EU Relations in an Era of Geopolitical Turmoil", IPC Policy Brief, Mart 2022.

51. Saatçioğlu, B., F. Tekin, S. Ekim, ve N. Töceci "The Future of EU-Turkey Relations: A Dynamic Association Framework amidst Conflictual Cooperation", FEUTURE Synthesis Paper, Mart 2019.

Avrupa Güvenlik Mimarisi ve Stratejik Pusula

Ukrayna Savaşı, AB ülkelerini dış politika alanında daha önce görülmemiş bir şekilde bir araya getirmiş, Almanya gibi savunma harcamaları konusunda son derece ihtiyatlı pozisyon benimseyen bir ülkede dahi, bir haftadan kısa sürede savunma harcamalarının önemli ölçüde artırılması kararı alınmıştır. Bu savaşta Avrupa, kıtanın savunması söz konusu olduğunda öncelikli olarak NATO'ya ve Amerika'ya dayandığını bir kez daha göstermiştir. Bu bağlamda bakıldığı zaman İkinci Dünya Savaşı sonrasında kıta savunmasının siyasi ve ekonomik yükünü AB'nin, askeri yükünü ise NATO'nun üstlendiği modelin sürdüğü söylenebilir. Ancak bu savaşla birlikte Avrupa'nın özerk bir savunma ve güvenlik politikası oluşturması ihtimali ve ihtiyacı tekrar gündeme gelmiştir. Bu yeni bir tartışma değildir. Keza özellikle Fransa, uzun yıllardır AB'nin Amerika'dan özerk bir savunma ve güvenlik altyapısına sahip olması gerektiğini ifade etmekte, ancak başta Almanya ve NATO'ya bağlılıkları güçlü Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından engellenmektedir. Donald Trump'ın ABD Başkanlığına gelmesiyle birlikte Avrupa'da Amerika'ya yönelik güvenin azalmasıyla bu tartışmalar da yoğunlaşmıştır.

Ukrayna Savaşıyla birlikte, Amerika'da iktidarın tekrar Cumhuriyetçilere geçmesi ve Avrupa güvenliğine ilişkin taahhüdün sorgulanması Avrupa için büyük bir risk teşkil etmektedir. Bu nedenle Amerika'daki siyasi gelişmelere bağlı olarak Avrupa'daki özerk savunma ve güvenlik tartışmalarının, bir diğer adıyla "**stratejik otonomi**" tartışmalarının, Türkiye tarafından yakından izlenmesi gerekmektedir⁵².

Türkiye, AB üyesi olmayan bir NATO üyesidir. Yunanistan ve Kıbrıs'ın üye olduğu AB'nin özerk savunma ve güvenlik yapısına kavuşmasına her zaman şüpheyle bakmıştır. Böyle bir gelişme yaşanması durumunda, Türkiye'nin mevcut siyasi yapısıyla bu çeşit bir savunma iş birliğine dahil edilme ihtimali çok zayıftır. Nitekim, üçüncü ülkelerin de davet edilebildiği, Lizbon Antlaşması sonrasında hayata geçirilen Savunma Alanında Daimî Yapılandırılmış İş Birliği Mekanizmasına dahil olmak isteyen Türkiye dışarıda bırakılmıştır.

AB'nin 21 Mart 2022'de kabul etmiş olduğu **Stratejik Pusula**'da da Türkiye, düzensiz göçü AB'ye karşı bir araç olarak kullanan ve Doğu Akdeniz'de AB ülkelerinin egemenlik haklarını ihlal eden bir ülke olarak nitelendirilmiş ve kendisi gibi NATO üyesi olup AB üyesi olmayan İngiltere ve Norveç gibi "aynı değerleri ve çıkarları paylaştığı" ifade edilen ülkelerle aynı kategoride ele alınmamıştır⁵³. Bu da Ankara'daki hâkim siyasi yapının sürmesi durumunda, Ukrayna savaşındaki pozisyonundan bağımsız olarak, giderek ivme kazanan Avrupa güvenlik mimarisi kurulması çalışmalarında Türkiye'nin dışarıda bırakılması olasılığının çok güçlendiğini göstermektedir.

52. J. Borell, "Why European Strategic Autonomy Matters", 3 Aralık 2020, https://www.eeas.europa.eu/eeas/why-european-strategic-autonomy-matters_en.

53. Selim Yenel, "AB'nin Yayınladığı Stratejik Pusula Neyi Gösteriyor?", 25 Mart 2022, <https://yetkinreport.com/2022/03/25/abnin-yayinladigi-stratejik-pusula-neyi-gosteriyor/>

Ukrayna Savaşı Sonrası Farklılaştırılmış Entegrasyon

Farklılaştırılmış entegrasyon, Avrupa devletlerinin AB'nin belirli politikalarına dahil olup diğer politikalarının dışında kalması durumuna verilen addır. Farklılaştırılmış entegrasyon AB içinde olduğu gibi AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde de mevcut olabilir. Örneğin AB içinde Danimarka ve İsveç'in Avro bölgesinde yer almamayı tercih etmesi, ya da AB'nin Türkiye ile olan Gümrük Birliği anlaşması, farklılaştırılmış entegrasyon modelleri olarak görülebilir.

AB uzun yıllardır farklılaştırılmış entegrasyon modellerinin geliştirilmesi üzerine çalışmaktadır. Halihazırda AB içinde nispeten iyi işleyen farklılaştırılmış entegrasyon, Türkiye gibi üçüncü ülkeler AB'nin karar alma mekanizmasına dahil olmadıkları için, AB dışı ülkelerle sorunlar yaratmaktadır. Ukrayna Savaşı sonrasında önce Ukrayna'nın, daha sonraysa Moldova ve Gürcistan'ın AB'ye tam üyelik başvurusu yapmaları, AB'deki farklılaştırılmış entegrasyon tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Keza AB'nin genişleme süreçleri çoğu zaman uzun yıllar süren ve aday ülkelerin pek çok yasal ve idari reformu benimseyip uygulaması esasına dayanan zorlu dönemlerdir. Söz konusu ülkelerin ve özellikle de savaşın yıkımını yaşamakta olan Ukrayna'nın, bu yükümlülükleri yakın dönemde yerine getirmekten çok uzak olduğu da açıktır. Ancak özellikle Ukrayna'nın içinde bulunduğu durumda üyelik perspektifine olumsuz yaklaşmak istemeyen AB'de, bu nedenle farklılaştırılmış entegrasyon gündeme gelmektedir. Öte yandan şu anki haliyle üçüncü ülkeler üzerindeki AB etkisinin zayıf olduğu farklılaştırılmış entegrasyon modellerinin burada istenilen etkiyi yaratamayacağı açıktır. Bu nedenle de önümüzdeki yıllarda AB'de üçüncü ülkelerle farklılaştırılmış entegrasyonun, gelecekte tam üyelik ihtimalini de dışlamayacak ve üçüncü ülkelerin karar alma süreçlerine de kısmi olarak katılabilmelerini sağlayacak biçimde yeniden tasarlanması yüksek bir ihtimaldir. Bu ihtimali güçlendiren bir başka husus da genişleme politikasına dahil olan Batı Balkan ülkelerinin genişleme süreçlerinin çok yavaş seyrediyor olmasıdır.

Ukrayna Savaşı Sonrası Göç Politikası

Ukrayna Savaşı'nın bir sonucu olarak AB'ye yaklaşık 8 milyon Ukraynalının göç etmesi beklenmektedir. AB bu göç karşısında tarihinde ilk kez göçmenlere sınırlı sürelerde eğitim ve istihdam olanakları sağlayan **geçici koruma mekanizması** adı verilen politikasını hayata geçirmiştir. Bu durum, AB'nin Türkiye ile yaptığı mülteci anlaşmasının devamını AB açısından savaş öncesine göre daha kritik bir konuma getirmektedir. Zira bu yeni göç dalgası, birçok AB ülkesindeki yüksek göçmen karşıtlığıyla beraber düşünüldüğünde iktidar partileri için siyasi olarak riskli bir durum yaratmakta ve Güneyden gelen göçün engellenmesini elzem kılmaktadır. Bu da AB açısından Türkiye'nin tampon bölge rolünün korunmasının önemini artırmaktadır.

Bölgeselleşme, Ticaret ve Gümrük Birliği

COVID pandemisiyle birlikte AB, tedarik zincirlerinin çeşitlenmesi ile çevre, sosyal ve insan hakları prensiplerinin öncelikli olduğu bir ticaret stratejisi üzerinde çalışmaya başlamıştır. Bu strateji, yeşil ve dijital dönüşümün esas alındığı, yenilenebilir enerjiye geçiş, enerji etkinliğinin sağlanması, sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerinin benimsenmesi gibi esaslara dayanmaktadır. Pandeminin akabinde yaşanan Ukrayna savaşı, Avrupa Komisyonu'nun Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının 2030 itibarıyla sıfırlanması hedefini benimsemesine yol açarak ticaret stratejisindeki bu dönüşümün de hızlanacağına işaret etmektedir.

AB Yaptırımları

Ukrayna Savaşı'nı takiben AB Rusya'ya karşı hızlı bir biçimde birbiri ardına gelen beş yaptırım paketi açıklamıştır. Bu paketler, bireysel ve ekonomik yaptırımlar ile medya kısıtlamaları (Sputnik vs. gibi) ve diplomatik tedbirleri içermektedir. Türkiye, henüz bu yaptırımların hiçbirini benimsememiştir. AB'nin şu ana kadarki Rusya yaptırımları doğrudan yaptırımlar olduğu için Türkiye gibi üçüncü ülkeler üzerinde bir sorumluluk yaratmamaktadır. Ancak savaşın uzaması ve yaptırımların genişlemesi durumunda (ki Amerika'da Rusya'ya İran yaptırımlarına benzer ikincil yaptırımlar uygulanması ihtimali tartışılmaktadır) Türkiye'nin bu politikayı sürdürebilmesi güçleşecektir.

Öneriler

Türkiye-AB ilişkilerinin uzun ve iniş çıkışlarla dolu geçmişi bize, AB ve Türkiye'de farklı aktör ve faktörlerin bir araya gelmesiyle, ilişkilerin dinamiğinin çatışmadan yakın iş birliğine geçişinin mümkün olduğunu göstermiştir. Yapılan kamuoyu araştırmaları, Türkiye'de artan toplumsal Batı karşıtlığına rağmen halkın çoğunluğunun halen AB'ye olumlu baktığını göstermektedir. GMF tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'nin AB Algıları" araştırmasının sonuçlarına göre katılımcıların yüzde 58'i AB üyeliğinin Türkiye için iyi olduğunu düşünmektedir. 18-24 yaş aralığındakiler arasında üyeliğe destek yüzde 73 düzeyindedir⁵⁴. Türkiye'de AB'ye yönelik destek büyük yükseliş ve düşüşler göstermemekte ve görece olarak sabit kalmaktadır. Bu durum Türkiye'nin Batı'ya yönelik çıpasının AB olmasının önemini göstermektedir.

Türkiye'nin demokrasiye dönmesi durumunda, başta göç, gümrük birliği, yeşil dönüşüm, güvenlik ve enerji olmak üzere pek çok alanda AB ile derin iş birliği yolunun açılma ihtimali, Ukrayna Savaşı sonrasında AB'deki muhtemel değişimler göz önüne alındığında daha da güçlenmiştir.

Demokrasiden uzaklaşmış bir Türkiye'nin yenilenen farklılaştırılmış entegrasyon modellerinde yer alması mümkün değildir. Ancak demokrasiye dönen bir Türkiye'nin gelecekte başta ekonomi, çevre ve serbest dolaşım olmak üzere pek çok alanda AB ile tam üyelik ihtimalini dışlamadan farklılaştırılmış entegrasyon politikalarına dahil olması mümkün olabilir. Türkiye'nin bu tartışmaları yakından izlemesi ve ülkeyi bu tartışmalarda konuşlandırabilecek pozisyonları hazırlaması son derece önemlidir.

54. Menekşe Tokyay, "Türkiye'de Gençlerin AB üyeliğine Desteği Çok Yüksek", 14 Nisan 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/arastirma-turkiyede-genclerin-ab-uyeligine-destegi-cok-yuksek-haber-1560552>.

Halihazırda Türkiye, AB ile göç alanındaki iş birliğini maddi taahhüdü öne alan revize edilmiş bir mülteci anlaşması şeklinde sürdüreceğinin sinyallerini vermektedir. Oysa alternatif ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla daha uyumlu politikalar mevcuttur. Bu alternatifler dahilinde Türkiye'deki entegrasyon politikalarının desteklenmesi yönünde maddi taahhüdün ötesine geçen yenilenmiş bir anlaşma mümkündür. Değişen dış politika tercihleriyle mültecilerin bir kısmının geri dönüşüne yönelik olarak AB ile gerçekleştirilecek maddi ve politika iş birliği, vize serbestisinin yolunun açılması da değerlendirilmesi gereken adımlardır.

Türkiye-AB Gümrük Birliği antlaşmasının bir an önce revize edilmesiyle, ülkenin AB'nin üretim, dağıtım, hizmetler ve lojistik gibi sektörlerde değişmekte olan ticaret standartlarına ve normlarına uyum sağlaması ve böylece Avrupa'nın tedarik zincirlerindeki yerini koruyarak iyileştirmesi büyük önem taşımaktadır. Savaş sonrasında bunun önemi daha da artmıştır. İmalat ve hizmet sektörlerinin artan ölçüde birleşmesi de e-ticaret, yapay zekâ ve veri transferi gibi alanlardaki düzenlemeler gibi ekonomik süreçlerin değişen yapısını da dikkate alan daha derin bir ticaret ve yatırım ilişkisini gerektirmektedir. Türkiye'nin demokrasiye dönmemesi durumunda, savaşta aldığı pozisyondan bağımsız olarak Gümrük Birliği revizyonunu başlatabilmesi mümkün değildir. Bu ticaret dönüşümünün dışında kalmaması ise ülkede demokrasinin tesisıyla yakından ilişkilidir.

**TÜRKİYE - ABD
İLİŞKİLERİ
VE UKRAYNA
SAVAŞI**

TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ VE UKRAYNA SAVAŞI

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Türkiye-ABD ilişkilerini de derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Dünyanın pek çok başka ülkesinde tanık olunduğu gibi Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle başlayan savaşın nedenleri hakkında Türkiye kamuoyunda ABD karşıtlığından beslenen bir yaklaşım hakimdir. Batı ittifakının dışında kalan ülkelerin Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi önde gelenleri Rusya'yı kınamaktan kaçınmış ve kamuoylarındaki Amerikan karşıtlığı özellikle medyada dikkat çekecek derecede kendisini göstermiştir. Türkiye'de de kamuoyu ABD'yi çıkan savaştan sorumlu tutmakta, özellikle sol ve sağ milliyetçi kesimlerde Rusya'nın yaptıkları neredeyse görmezden gelinmektedir. Hükümet düzeyinde Türkiye'nin resmi dış politikası eleştirilmekte, bir taraftan Türkiye'nin Batılı kimliği öne çıkarılırken diğer taraftan da Türkiye'nin "stratejik batılı" kimliği reddedilmektedir. İki ülke arasında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali öncesine giden ama savaş durumu ile yeniden belirlenen işbirliği ve gerilim alanları şöyle sıralanabilir:

Model Ortaklıktan Stratejik Ortaklığa Güvenlik İş Birliği

Türkiye'de anti-Amerikancı görüş ve duyguların geçmişi bir hayli geriye gitmekteyse de son dönemde birbiri ardı sıra yaşanan krizler taraflar arasındaki ilişkilerdeki güven unsurunu ciddi surette eritmiş, Ukrayna savaşına kadarki son dönemde Biden yönetimi Türkiye karşısında, Ankara'nın tüm gayretlerine rağmen hayli mesafeli bir tutum sergilemiştir.

Başkan Clinton döneminde ilk kez dile getirilen "stratejik ortaklık" söyleminden ve okyanus ötesi ilk ikili ziyaretini Türkiye'ye yapan ve 2012 yılında en sık görüştüğü ve sözüne önem verdiği liderler arasında Tayyip Erdoğan'ı sayan Başkan Obama dönemindeki "model ortaklık" hedefinden, bugünkü gergin ortama gelinmesinde çeşitli faktörler rol oynamıştır. 1 Mart tezkeresinin reddi ve Süleymaniye'de Türk Özel Kuvvetler mensuplarının başına çuval geçirilmesi gibi iki travmatik olaya rağmen bozulmayan ilişkiler, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik yaptırımlarla ilgili oylamada Başkan Obama'nın çekimser kalınması ricasına karşın ret oyu verilmesi gibi bir sıkıntıyı da aşmış ancak 2013 yılından itibaren hızlı bir şekilde kötüye gitmiştir.

O yıl içinde tarafların Suriye politikaları giderek birbirinden uzaklaşmış, Obama Ankara'yı Cihatçılara destek olmakla suçlamıştır. Esad rejiminin kimyasal silah kullanmasını "kırmızı çizgi" diye tanımlayan Obama'nın son anda Şam'a saldırıdan vazgeçmesi Ankara'da Amerikan politikasına duyulan güvensizliği derinleştirmiştir. İlk bakışta başarılı gibi gözüken Başbakan Erdoğan'ın Washington gezisinin hayli gergin geçtiği anlaşıldıktan sonra, Gezi olaylarına hükümetin sert ve şiddetli müdahalesi Obama yönetimince kınanmıştır. Aynı yıl içinde Mısır'da, Ankara'nın desteklediği Cumhurbaşkanı Morsi'nin bir darbeyle devrilmesi, ABD'nin buna ses çıkarmaması hükümette sıkıntı yaratmıştır. Yılın son ayında güvenlik güçleri ve yargıda konuşlanmış ABD'de mukim Fethullah Gülen'e bağlı unsurların Başbakan'ın ailesi ve bazı bakanlara yönelik yolsuzluk dosyalarıyla desteklenmiş saldırıları da ikili ilişkilerdeki kuşku yoğunluğunu ve güvensizliği derinleştirmiştir. Ne var ki aynı yıl içinde Başkan Obama İsrail'e yaptığı resmi ziyaretin sonunda havaalanındayken Başbakan Erdoğan'ı telefonla aramış ve İsrail Başbakanı Netanyahu ile konuşmasını sağlamış, Netanyahu'nun özür dilemesiyle iki ülke arasında Mavi Marmara krizinden beri kopmuş olan ilişkilerin onarılması için bir imkân ortaya çıkmıştır.

2014 yılında Suriye’de IŞİD’in kuşattığı Kürt nüfuslu Kobani ilçesindeki duruma Ankara’nın müdahil olmamasıyla ABD, PYD’ye silah da göndererek destek olmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra PYD (ve askeri gücü YPG), IŞİD ile mücadeleyi Suriye politikasının merkezine yerleştiren ABD tarafından bir müttefik muharip güç haline gelmiş bu siyaset Ankara tarafından varoluşsal bir güvenlik sorunu olarak algılanmıştır. Halen Türkiye açısından PYD/YPG’ye Suriye’de verilen destek ilişkilerdeki en ciddi sorun olarak görülmektedir. İlişkilerdeki kötüye gidişin hızlanması ve Türkiye’nin müttefikliğinin sorgulanmasına kadar giden bir güvensizlik durumunun oluşmasında dönüm noktası ise 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe teşebbüsüdür.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi başarısız olmuştur ancak bu olayın çeşitli yansımaları Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemiştir. Birinci olarak, Türkiye’de siyasal ve toplumsal düzeyde, darbe girişiminin doğrudan ya da dolaylı olarak ABD tarafından desteklendiğine ilişkin bir algı yerleşmiştir. Bunda, FETÖ örgütünün başında yer alan ve örgütüyle ABD devletinin unsurları arasında yakın ilişki olduğuna inanılan Fethullah Gülen’in ABD’de yaşaması, darbeye gösterilen tepkinin ve seçilmiş hükümetle dayanışmanın yetersizliği etkili olmuştur. Bu olay, daha sonra anılacak olan pek çok olay için ya tetikleyici ya da hızlandırıcı bir işlev görmüştür.

Müttefiklerin darbe sırasındaki sessiz ve yeterince dayanışmacı bulunmayan tutumlarına karşılık Rusya Devlet Başkanı Putin’in verdiği destek Ankara’nın Moskova’ya dönmesine, ilişkilerin yakınlaşmasına ve nihayetinde Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu füze savunma sisteminin Rusya’dan alınmasına yol açmıştır. Her ne kadar ABD’deki Trump yönetimi satış anlaşmasının imzalandığı 2017 Aralık ayından sonraki iki yıl içinde bu konuda ciddi bir girişimde bulunmamışsa da daha sonraları S-400’lerin alınmış olması ikili ilişkileri iyice germiş, ABD’de Türkiye’nin hala bir müttefik olup olmadığı sorgulanmaya başlamış, Amerikan yasama organında Türkiye’ye verilen destek neredeyse sıfıra düşmüş, hatta cezalandırılması yönünde girişimler başlamıştır. Nitekim bu gelişmelerin bir sonucu olarak, ikili ilişkilerin kişiselleşmesi nedeniyle pek çok durumda Türkiye’yi kollayan (Suriye’de dördüncü hareketin yapılmasına yeşil ışık yakan) ancak pek çok kez de Türkiye’ye yönelik hakaretimiz ifadeler ve tehditler kullanmaktan imtina etmeyen Başkan Trump, CAATSA yaptırımlarının uygulanmasına evet demiştir.

Türkiye büyük yatırım yaptığı F-35 üretim programından çıkarılmış, parasını ödediği uçakları da alamamış ve bu şekilde beşinci nesil hava kuvvetleri seviyesine çıkması mümkün olmamıştır. Ukrayna savaşı, coğrafi ve stratejik gerçekleri daha görünür kıldığından, aslında bir ABD yetkilisinin tavsiyesiyle yapılan yeni F-16 satın alma ve eldekileri yenilemek üzere gerekli kitlerin tedariki başvurusuna Biden yönetimi destek vermiştir. Ukrayna krizi yukarıda NATO bölümünde de vurgulandığı gibi Türkiye’nin Batılı stratejik kimliğinin pekişmesine yol açmıştır. Ancak, ABD Kongresi’ndeki Türkiye’ye yönelik olumsuz tutumun aşılıp aşılmayacağı belli değildir. Bunun gerçekleşmesi için daha önceleri olduğu gibi ilişkilerin normalleşmeye başlaması halinde İsrail’in ve Washington’daki İsrail lobisinin desteğine Ankara ihtiyaç duyacaktır.

İkili ilişkilerdeki bir diğer sorun İran'a yönelik yaptırımların delinmesinde rol oynadığı iddiasıyla Halkbank aleyhine açılmış olan davadır. ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırımların, 3 ülke (Türkiye, İran, BAE), 1 kişi (Reza Zarrab, İranlı işadamı) ve 1 kurum (HalkBank) üzerinden, petrol ve altın ticareti yoluyla delinmesi nedeniyle açılan davada, önce Reza Zarrab tutuklanmıştır. Zarrab, sanık konumundan tanık konumuna geçtiği davada, önce 75 yıl hapis cezası istemiyle yargılanıp, ardından 2018 yılında salıverilmiştir. Günümüzde, yaşamını ve ticaretini ABD'de sürdürmektedir. Aynı dava kapsamında 2017 yılında tutuklanan Mehmet Hakan Atilla (Uluslararası Bankacılıktan Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı) ise, önce 32 ay hapis cezasına çarptırılmış ancak 14 ayın ardından, Temmuz 2019'da salıverilmiştir. Türkiye'ye döndükten 3 ay sonra (Ekim 2019) Borsa İstanbul Genel Müdürü olarak atanmış ve bir yıl sonra (Kasım 2020) bu görevinden ayrılmıştır. Davaya ilişkin yargılama süreci bir yandan ilerlerken, bir yandan da bir Türk bankasının ABD'de yargılanamayacağı savıyla açılan temyiz davası sürmektedir.

Öneriler

İlk yapılması gereken iş resmi ağızlardan dile getirilen Amerikan karşıtı söylemden vazgeçilmesi olmalıdır. Ukrayna savaşı neticesinde ortaya çıktığı gibi Türkiye'nin Rusya ile ilişkisinde kendi güvenliği açısından önemli bazı sınırlamalar vardır. Kaldı ki başta yaptırım rejimi olmak üzere, Rusya'nın batı dünyası tarafından tecrit edilmesi Ukrayna savaşının sonucu ne olursa olsun kısa sürede devreden çıkarılacak bir politika değildir. Batı ittifakı yeniden kurgulanırken, Türkiye'nin burada yapıcı bir rol oynama ihtimali mevcuttur. Sadece ABD yönetimiyle değil yasama organıyla da bir normalleşmeye geçilmesi öncelikler arasına alınmalıdır.

S-400 açmazından bir şekilde çıkmak için formül aranmalıdır. Türkiye'nin yıllardır konuşlandırmadığı, ikinci paketin alınacağına dair onca meydan okuyucu beyana rağmen kullanılmayan bu füzelerin varlığı normalleşmenin önünde bir engeldir. Safları sıklaştırmakta olan bir Atlantik İttifak'ında marjinal bir konumda kalmamanın yolu da S-400 sorunun çözülmesini gerektirmektedir.

Başkan Biden'in demokrasi projesinin geleceği olup olmadığı kuşkuludur. ABD'nin Cumhuriyetçi bir yönetim altında böyle bir projeye sahip çıkacağına garanti de yoktur. Ankara üzerinde demokratikleşme baskısının bugünkü koşullarda yoğun olması beklenmemelidir. Ancak hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler konusunda tüm Batı ittifakında var olan irade güçlenecektir. Türkiye Batı ittifakı gerektirdiği için değil, kendi vatandaşları ile bozulan ilişkisini düzeltmek için demokratik bir yönetimin gerekliliklerini acilen içeride tesis etmelidir.

Suriye ve ABD-PYD ilişkileri konusunda da iki müttefik arasında birbirilerini daha iyi anlayacak bir diyalog zemininin kurulabilmesi gerekir. Türkiye'nin Kürt sorununda çözümsüzlüğün tüm dış ilişkilerini ipotek altına alacak şekilde etkisini sürdürmesi, kurulmakta olan bir yeni düzende hak edilen yerin alınamaması sonucunu da getirecektir. Türkiye'nin hem kendi demokrasisinin sağlıklı işleyişi hem de dış politikasının insicamı açısından Kürt sorunun çözümü yönünde adımlar atılması elzemdir.

**ENERJİ GÜVENLİĞİ
VE UKRAYNA
SAVAŞI**

ENERJİ GÜVENLİĞİ VE UKRAYNA SAVAŞI

Rusya-Ukrayna savaşı, net bir enerji ithalatçısı konumundaki Türkiye’de enerji güvenliği konusunu Rusya ile ikili ilişkilerin geleceğini de içerecek bir biçimde yeniden gündeme taşımıştır. Moskova’nın 2000’li yılların başından itibaren izlemeye başladığı güvenlikçi ve sert güce dayalı politikalar aslında enerji güvenliği konusunu Türkiye’nin gündeminde kalıcı bir meseleye çevirmişti.

2008 Rusya-Gürcistan savaşı, Suriye’deki gelişmeler sonrasında gerçekleşen uçak düşürme krizi ve Kırım’ın ilhakı gibi gelişmeler Türkiye-Rusya ikili ilişkilerinin seyrinde ve Türkiye’nin enerji odaklı ekonomik, ticari ve güvenlik politikalarının şekillenmesinde belirleyici oldular. Rusya’nın enerji arzını ve fiyat mekanizmasını bir jeopolitik tehdit aracı olarak kullanması yeni değildir. Ancak Ukrayna savaşı ve Rusya’ya yönelik ekonomik ve ticari yaptırımların nasıl şekilleneceği Türkiye’nin enerji güvenliğini doğrudan etkiliyor ve etkilemeye de devam edecektir. Türkiye açısından enerji sadece ekonomik ve ticari boyutları olan bir piyasa konusu değil, güvenlik ve dış politika alanlarını da ilgilendiren kapsamlı bir ekonomi-politik konu başlığına dönüşmüş durumdadır.

Türkiye’nin Enerji Haritası ve Rusya’ya Bağımlılık

Türkiye enerji konusunda kendi kendine yeterli değildir. Ancak dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerinin hemen yanı başında olmasının getirdiği ciddi avantajlar bulunmaktadır. Bu avantajlardan jeopolitik/jeostratejik değerlendirmelerde hep bahsedilse de bu bölgelerde bir türlü durulmayan sular ve Türkiye’nin çatışmacı politikası bu jeopolitik pozisyondan Türkiye’nin yeterince faydalanamamasına yol açmıştır.

Türkiye’nin bir numaralı enerji meselesi enerji arz güvenliğidir. Bu arz güvenliğinin sağlanması ise enerji kaynaklarının, taşıma güzergâhlarının ve enerji teknolojilerinin çeşitlendirilmesi ile mümkün olabilir. Ancak Türkiye hala birincil enerji tüketiminde %70 oranında dışa bağımlıdır. Ülke çapında tüketilen enerjinin %27’si doğalgazla karşılanmaktadır. Doğalgaz 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren sanayinin enerji ihtiyacının ve konutların ısınma ve elektrik gereksinimlerini karşılamada öncelikli kaynaktır ve doğalgaz talebinin neredeyse tamamı dış kaynaklardan sağlanmaktadır⁵⁵.

Türkiye’nin hâlihazırda yürürlükte olan doğalgaz sözleşmeleri dikkate alındığında Ankara’nın ana doğalgaz sağlayıcısı Rusya Federasyonudur. Türkiye’nin 2021’deki doğalgaz ithalatında Rusya’nın payı %44,9 dur⁵⁶. Rusya’nın Türkiye’nin doğalgaz ticaretindeki yeri 2015’te neredeyse %60’lara kadar çıkmış, kriz yıllarında bir miktar düşse de hiçbir zaman %30’ların altına inmemiştir⁵⁷. Bu oranın Türkiye’nin Rusya ile mevcut sözleşmeleri yürürlükte olduğu sürece azalması ve Türkiye’nin doğalgaz alımında çeşitlendirmeye gitmesi de pek mümkün görünmemektedir.

55. TSKB, *Enerji Görünümü 2021, Kasım 2021*, <https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-sektor-gorunumu-2021.pdf>.

56. EPDK, *Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu, Ocak 2022*, Ankara, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-95/dogal-gazaylik-sektor-raporu>

57. *Yıllara göre değişimleri takip etmek için Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’nun Doğalgaz Piyasası Yıllık Sektör raporlarına bakılabilir:* <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94-1007/dogal-gazyillik-sektor-raporu>.

Bu denkleme Türkiye'nin toplam petrol ithalatının %24'ünü ve taşkömürünün de %40'ını Rusya'dan sağladığı eklenmelidir⁵⁸. Akkuyu nükleer santralının faaliyete geçmesiyle Türkiye nükleer enerji alanında da Rusya'ya %100 oranında bağımlı olacaktır. Kısacası Türkiye'nin Rusya'ya enerji konusunda ciddi bir bağımlılığı vardır ve bu bağımlılık Türkiye'nin Ukrayna krizinde alabileceği tutumun sınırlarını belirlemekte ve Rusya ile ilişkisinin çerçevesini çizmektedir.

Rus Enerjisine Yönelik Yatırımlar ve Çeşitlendirme

Rusya ile Ukrayna arasında 2000'li yılların başından itibaren artarak devam eden gerginlik uluslararası alanda Batılı aktörlerce Rusya'ya yönelik bir seri yaptırımı gündeme getirirse de enerji ticareti ve bağlı sektörler yaptırımların dışında tutuldu. Gerginliğin savaşa dönüşmesiyle birlikte yaptırımların kapsamı artarken enerji de bu denkleme girmiştir.

Enerji ticareti bağlamında Rusya açısından Türkiye ile en öncelikli ortak Almanya'dır. Doğalgaz ihtiyacının yüzde 55'ini Rusya'dan ithal eden Almanya, Rus doğalgazını Almanya'ya taşınması planlanan Kuzey Akım 2 boru hattı projesinin lisanslama sürecini Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile durdurma kararı aldı. Takiben Alman enerji bakanlığı yetkilileri Rus enerji şirketi Gazprom'un daha önce ilişkisini kestiğini açıkladığı enerji depolama ve sevkiyat şirketi Gazprom Germania'nın yönetimine el koyacağını açıkladı⁵⁹. Diğer Avrupalı ülkeler de Avrupa pazarında faaliyet gösteren Rus şirketlerine yönelik benzer uygulamalar başlattılar.

Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) da Avrupa'nın, Rus doğalgazına bağımlılığının azaltılması için on maddelik bir plan önerdi⁶⁰. Plan, tüketimin düşürülmesi ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) başta olmak üzere alternatif yollarla Rusya'dan sağlanan enerjinin ikamesini öngörüyor. UEA'nın tavsiyeleri arasında AB ülkeleriyle Gazprom arasında bu yıl bitecek olan yıllık 15 milyar metreküplük gaz anlaşmalarının yenilenmemesi de yer alıyor. Bunun ötesine geçen öneriler arasında AB ülkeleri ile Gazprom arasında yıllık 40 milyar metreküp gaz taşınmasını öngören ve 2030'a kadar bitecek olan anlaşmaların uzatılmaması da var. Fakat bu öneriler Avrupa'nın 2030'da 60-70 milyar metreküpe çıkacak ihtiyacının nasıl karşılanacağı sorusunu cevapsız bırakıyor.

Bu çerçevede özellikle de doğalgaz arama ve iletimine ilişkin yatırımların azaltılması ve fosil yakıtlardan vazgeçme planlarını içeren Yeşil Mutabakat Eylem Planı'na hız verilmesi bekleniyor. Nitekim 8 Mart'ta yayınlanan AB'nin yeni enerji stratejisi eğilimin hangi yönde olacağına ilişkin ipuçlarını veriyor⁶¹. Yeni strateji, enerji verimliliğini artırmanın yanı sıra, rüzgâr ve güneş enerjisine yatırımı ikiye katlayarak Rusya'dan doğalgaz alımında daha fazla kesintiyi öngörüyor. AB'nin doğalgaz kullanımında alternatifleri de giderek netleşiyor. Bu çerçevede tedarikçilerin çeşitlendirilmesi ve Afrika'dan, Doğu Akdeniz'den ve başta ABD olmak üzere farklı ülkelere daha fazla sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) alınması öngörülüyor.

58. Karşılaştırmalar için yine için yine Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun ilgili Yıllık Sektör raporlarına bakulabilir.

59. Vera Eckert and Joseph Nasr, "German regulator takes over Gazprom Germania to ensure energy supply", Reuters, 4 April 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/german-regulator-takes-over-gazprom-germania-ensure-energy-supply-2022-04-04/>

60. IEA, A 10-Point Plan to Reduce the European Union's Reliance on Russian Natural Gas, March 2022, <https://www.iea.org/reports/a-10-point-plan-to-reduce-the-european-unions-reliance-on-russian-natural-gas>.

61. Bkz. "REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511.

LNG bu çerçevede güzergâh çeşitlendirmesinde hızlı bir dönüşüm yaratma potansiyeli taşıyor. AB ülkeleri geçtiğimiz yıl ithal ettikleri LNG'nin yüzde 70'ini üç ülkeden tedarik etmişti: %26 ABD, %24 Katar ve %20 Rusya⁶². Avrupa'nın LNG ithalatının Ekim 2021'den bugüne önceki yılın aynı dönemine göre %63 arttığı ve Rusya denklemden çıkartılırken ABD'nin sağladığı miktarın oranının %37'ye yükseldiği görülüyor⁶³.

Son gelişmeler Avrupa genelinde enerji fiyatlarında artışları da beraberinde getirmiş durumda. Tüm enerji kaynaklarındaki ortalama fiyat değişimlerini gösteren OECD Enerji Fiyat Endeksi'ne bakıldığında 2015 yılı baz fiyatlarıyla (2015=100 kabul edildiğinde), 2021 yılında Türkiye'de enerji fiyatları iki katın üzerinde artarken AB ülkeleri ortalamasının %11'i aştığı, OECD ülkeleri ortalamasının da %12 düzeyine ulaştığı görülüyor. Bu artışlarda, savaşın yanı sıra, Koronavirüs sonrası dönemde talebin tahmin edilen oranların üzerine çıkması ve arzın yetersiz kalması, kuzey yarımkürede 2020 kışının çok sert geçmesi, hidroelektrik ve rüzgârın elektrik üretimine katkısının azalması gibi nedenler de etkili oldu.

Kısaca özetlemek gerekirse Avrupa halihazırda Rus enerjisine olan bağımlılığını azaltmaya ve enerji çeşitliğini arttırmaya çalışıyor. Bu yeni koşullarda Türkiye'nin hem iklim uyumlu enerji politikaları hem de alternatif tedarikçiler konularındaki çabalarını hızlandırması enerji güvenliği açısından elzem sayılır. Ancak bu dönüşümler zaman alacağından kısa vadede hızlı adımların atılmasını beklemek gerçekçi değildir. Bunun yanı sıra Türkiye Rusya'ya alternatif enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında önemli bir rol oynayabilir.

İklim Uyumlu Enerji: ABD ve Çin'in Rolü

Son gelişmelerin etkilerini ve elbette küresel enerji piyasasına yansımalarını anlamak için iki büyük enerji tüketicisi konumundaki ABD ve Çin'in yaklaşımlarına da bakmak gerekir. Çin ve ABD dünyanın en yüksek sera gazı salınımı yapan iki ülkesi. Bu iki ülke de Rusya'ya bağımlı olmamakla birlikte özellikle iklim uyumlu enerji dönüşümü konusunda alacakları kararlar ve atacakları adımların küresel enerji piyasalarını ve dolayısıyla Rusya'yı etkileme ihtimali çok yüksek.

ABD, Nisan 2021'de yapılan Liderler İklim Zirvesi'nde sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 2005'teki temel çizgiden %50-52 oranında azaltmak için yeni bir orta vadeli emisyon hedefi taahhüt etmişti. Çin'in bu yönde bir taahhüdü olmamakla birlikte, daha öncesinde ilan ettiği 2020'den 2060'a net sıfır emisyon hedefi bulunuyor. Küresel sera gazı salınımının neredeyse %30'unu tek başına gerçekleştiren Çin'in enerji politikaları ve dönüşümünün küresel enerji ve iklim politikalarına doğrudan etkilerinin olacağı aşikâr. Rusya-Ukrayna savaşının bu sürece nasıl etki edeceği konusu ise şu aşamada belirsiz.

62. IEA, "Three countries provided almost 70% of liquefied natural gas received in Europe in 2021", 22 Şubat 2022, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=51358>.

63. Marey De Luna and Nina Chestney, "Gas gap in Europe drives U.S. LNG exports to record high", Reuters, 6 Ocak 2022, <https://www.reuters.com/markets/commodities/gas-gap-europe-drives-us-lng-exports-record-high-2022-01-06/>.

ABD, Ukrayna krizinde net bir tavır takınarak Rusya'ya yönelik yaptırımlarda öncü bir rol oynadı. Washington'un uygulamaya koyduğu yaptırımların başında Rusya'dan petrol, doğalgaz ve kömür ithalatını yasaklama kararı geliyor⁶⁴. Bu karar her ne kadar Rusya'nın ham petrol ve petrol ürünleri ihracatı üzerinde (yaklaşık %1,3'lük) çok etki etmeyecekse de diğer müttefikler üzerindeki yansımaları açısından önemli bir gelişme sayılmalıdır. Bu yaptırım açıklamalarının ardından ABD Avrupa'nın enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığını ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi başka öneride de bulundu. Bunlar arasında Avrupa'ya LNG tedarikinden Asya ülkelerinden Avrupa'ya daha fazla doğal gaz sağlamalarını istemek de var.

Çin'in Rusya'ya yönelik tavrı ise inişli çıkışlı bir seyir izliyor. Çin ve Rusya savaş başlamadan önce 4 Şubat'ta Pekin'deki Kış Olimpiyat Oyunlarının açılış gününde aralarında derin bir stratejik ortaklığa işaret eden bir tür 'sınırsız ortaklık' ilan etmişlerdi. Aynı gün Gazprom ile Çin Ulusal Petrol Şirketi CNPC arasında yılda ilave 10 milyar metreküp Rus doğalgazının Çin'e sevkiyatını öngören 30 yıllık bir anlaşma imzalanmıştı⁶⁵. Çin Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini Batılı ülkelerden farklı biçimde yalnızca 'kriz' şeklinde tanımlıyor. 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesini tanımasa da uluslararası ortamda Rusya'yı kınayan kararlarda Rusya'nın yanında durmayarak çekimser kalıyor. Avrupa enerji pazarının Moskova'ya kapanması durumunda Çin'in Avrupa pazarının yerini alıp alamayacağı belirsiz. Bu durumun Rusya açısından Pekin'e bir tür bağımlılık yaratması ve Çin'in Rusya üzerindeki ekonomik ve siyasi nüfuzunun artması ihtimali de Moskova'yı kaygılandıracaktır. Diğer yandan artan ilişkilerin Moskova'yı adeta Pekin'in omuzları üzerinde bir yüke dönüştürmesi ihtimali de Pekin'de rahatsızlık yaratabilir.

Ukrayna Savaşının Türkiye Enerji Piyasasına Etkileri

Türkiye Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgali başlatmasının ardından yürürlüğe konulan yaptırımlara herhangi bir BM kararı olmadığı sürece katılmayacağını açıklamıştı. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın yaptığı değerlendirmede "Şu anda Rusya'ya yaptırımlar uygulamayı düşünmüyoruz. Çünkü güven kanalını açık tutmak istiyoruz. Ruslarla iletişim hatlarını açık tutmak istiyoruz. Ve tabii ki ekonomimizin etkilenmesini istemiyoruz." şeklinde konuşmuştu. Nitekim Ankara, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı akabinde AB ülkeleri ve ABD tarafından uygulanmaya başlanan yaptırımlara da katılmamıştı.

Son günlerde bu çerçevede Türkiye'nin konumu ve yaklaşımı sıklıkla sorgulansa da kısa vadede ve özellikle enerji alanında Türkiye'nin yaptırım uygulama ihtimali ve kapasitesi bulunmuyor. Savaş Türkiye ekonomisini kur ve enerji fiyatları bağlamında ekonomisine ağır yükler bindirecek bir biçimde etkiliyor.

64. "US Sanctions Target Russia's Energy Sector and Ban Imports of Russian Oil, LNG, and Coal as Enforcement Efforts Increase and Agencies Consider Cryptocurrency and Other Digital Assets", *The National Law Review*, Vol.12, No.100, 10 March 2022, <https://www.natlawreview.com/article/us-sanctions-target-russia-s-energy-sector-and-ban-imports-russian-oil-lng-and-coal>.

65. Chen Aizhu, "Russia, China agree 30-year gas deal via new pipeline, to settle in euros", *Reuters*, 4 Şubat 2022, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/exclusive-russia-china-agree-30-year-gas-deal-using-new-pipeline-source-2022-02-04/>.

Bu yılın başında 76 dolar seviyesinde seyreden ham petrolün varil fiyatı savaş nedeniyle 115 dolara kadar çıktı. Ham petrolün varil fiyatındaki her 10 dolarlık artış Türkiye'nin cari açığına yaklaşık 4,4 milyar dolarlık yük getiriyor. Doğalgaz fiyatları da buna bağlı olarak hareket ediyor. Kurdaki oynaklık da dikkate alındığında tüm bu gelişmelerin Türkiye ekonomisi üzerinde ağır etkileri olduğu görülüyor.

Enerji söz konusu olduğunda Türkiye'nin önceliği kendi temel ihtiyaçlarını güvenilir kaynaklardan ve devamlı bir biçimde karşılamaktır. Rusya bu bağlamda kriz dönemleri dâhil olmak üzere kalıcı ve güvenilir bir ortak olarak görüldü ve görülmeye de devam edecek. Ekonomik zorluklarla ve yüksek enerji faturalarıyla karşı karşıya kalınan bu dönemde Türkiye'nin enerji alanında radikal politika değişikliklerini gündeme alması beklenmemelidir. Tersine doğalgaz bağlamında Türkiye'nin, her ne kadar siyasi konjonktür uygun olmasa dahi, Türk Akımının kapasitesinin artırılmasını talep etmesi dahi gündeme gelebilir.

Buna bağlı olarak krizin Türkiye'nin enerji hub'ı olma politikasını destekleyecek yeni açılım fırsatları yarattığına yönelik değerlendirmelerin de artarak yapıldığı görülüyor. Türkiye, Avrupa'nın enerji çeşitlendirmesine ve arz/fiyat güvenliğine katkı sağlayacak güzergâh ve ortak olarak yeniden gündeme geliyor. Son dönemde İsrail ile ilişkilerde yaşanan yumuşamalar, Mısır ile normalleşme yönünde atılan adımlar ve Yunanistan ile yürütülen istişari görüşmeler Doğu Akdeniz'de rekabetten iş birliğine dönülmesi ihtimalini gündeme getirdi. Doğu Akdeniz gazının Türkiye ile iş birliği içinde Avrupa'ya taşınması ihtimali krizden çıkan fırsat olarak yeni bir bölgesel ilişkiler çerçevesinin şekillenmesini mümkün kılabilir. Benzer biçimde Kuzey Irak gazının Avrupa piyasalarına erişmesi ve Rusya'ya yaptırımların artması ve devam etmesi durumunda ABD'nin İran'a uyguladığı ambargoyu hafifletmesine yönelik beklentiler de son dönemde yeniden gündeme gelmeye başladı.

Küresel düzlemde öncelikli tartışma konusu Rusya ile doğalgaz ve petrol ticareti olmakla birlikte Türkiye açısından üzerinde durulması gereken öncelikli bir diğer enerji odaklı başlık 2023'te elektrik üretmeye başlaması öngörülen Mersin Akkuyu Nükleer Santrali'nin durumudur. Bilindiği üzere Sberbank'ın Avrupa ayağındaki iştiraki, Rusya'yı ve bizzat bankayı hedef alan ekonomik yaptırımlar nedeniyle moratoryum ilan etti. Sberbank'ın santralin inşaatı için 7 yıl vadeli 800 milyon dolarlık kredi taahhüdünde bulunduğu hatırlandığında bu durumun santralin inşasına nasıl etki edeceği konusunda akla soru işaretleri geliyor⁶⁶. İnşaat konusunda bir sorun yaşanmasa dahi yaptırımların süresi ve derecesine bağlı olarak santralin geleceğinin ne olacağına dair belirsizliklerin de politika yapıcılarca dikkate alınması zarureti bulunuyor.

66. Selin Nasi, "Ukrayna'da savaş hali ve Türkiye'nin enerji güvenliği", *PolitikYol*, 3 Mart 2022, <https://www.politikyol.com/ukraynada-savas-hali-ve-turkiyenin-enerji-guvenligi/>.

Öneriler

Enerji güvenliği, Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı savaşın küresel alana olumsuz yansımalarının gözlendiği öncelikli konular arasında yer almakta. Enerji, Rusya'ya yönelik yaptırımlar söz konusu olduğunda, sadece Rusya'yı değil yaptırım uygulayan diğer ülkelere de doğrudan sonuçlar yaratan ve onları zorda bırakan sonuçları yaratıyor. Başta AB ülkeleri olmak üzere Rusya ile son 30 yılda geliştirilen enerji iş birliğinin, karşılıklı bağımlılık yarattığı ve tarafların hareket alanlarını kısıtladığı görülüyor.

Özellikle Covid-19 pandemisi sonrasında yeniden canlanan ekonomilerin artan enerji taleplerini karşılayacak ucuz ve alternatif kaynak ve güzergâhların bulunmaması Rusya'ya yönelik kapsamlı enerji yaptırımları uygulanması ihtimalini en azından kısa vadede mümkün kılmıyor. Türkiye gibi yakın çevresinde istikrarsızlığın hâkim olduğu ülkelerin sınırlılıkları daha da bir belirginleşmekte.

Bu çerçevede orta ve uzun vadede Rusya'nın saldırgan ve revizyonist tavrını dikkate alan yeni enerji politikalarının şekillendirilmesi beklenmekle birlikte bunun için zamana ihtiyaç olduğu da aşikâr. Konuya Ankara açısından bakıldığında, Türkiye'nin enerji bağımlılığı nedeniyle genel olarak yaptırımlara ve öncelikli olarak enerji alanındaki yaptırımlara katılma kapasitesi çok düşüktür ve herhangi bir BM kararı olmadığı sürece gündemine alması beklenmemelidir.

Eğer BM'den bu yönde bir karar çıkar da Rusya'ya yönelik bir takım enerji yaptırımları uygulanması ve Türkiye'nin de bunlara katılması ihtimali/zorunluluğu söz konusu olursa ABD ve Katar başta olmak üzere LNG ithalatı gündeme gelecektir. Bu amaçla Türkiye'nin hızla LNG depolama kapasitesini artırması gerekli hale gelmektedir. Bunun yanı sıra Doğu Akdeniz, Irak ve İran ile ilişkileri geliştirmeye yönelik siyasi adımların atılması ve bunun Batılı müttefiklerce desteklenmesi istenecektir.

BİTİRİRKEN...

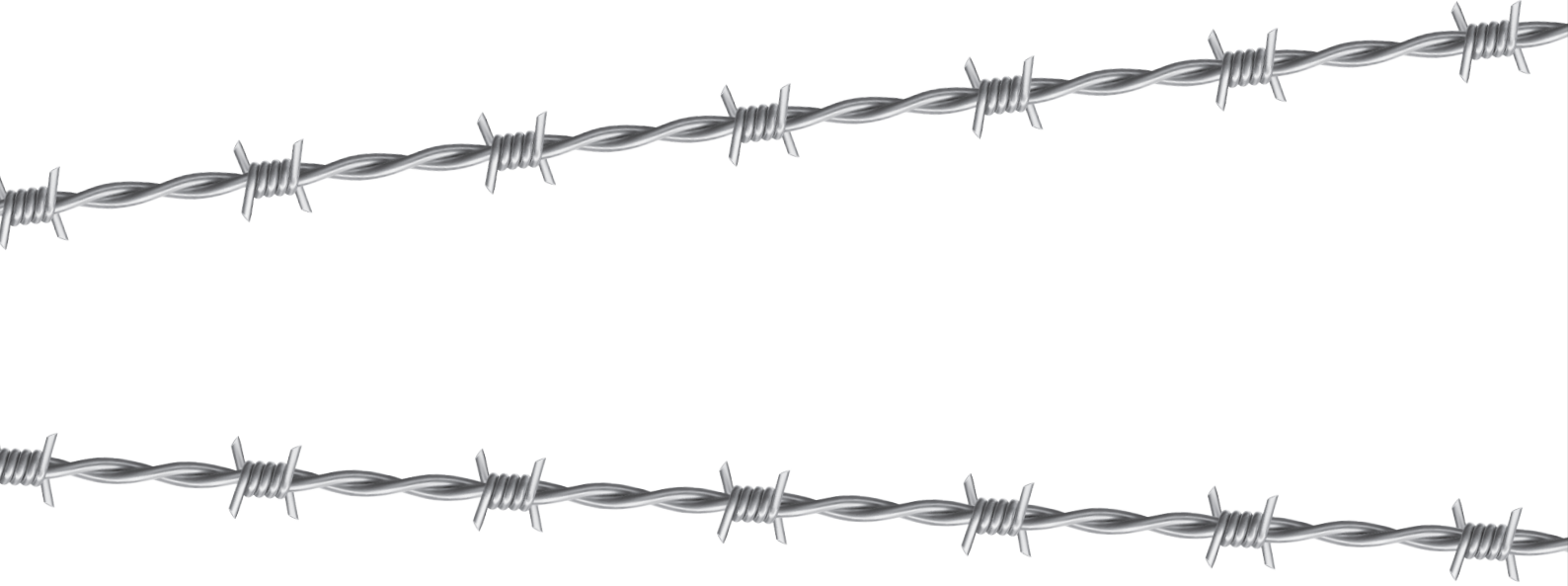
BİTİRİRKEN...

Türkiye dünya sistemindeki bu köklü değişim dalgasından, tarihi deneyiminin ve özellikle coğrafyasının kendisine sağladığı avantajlar nedeniyle bir yeniden yapılanma imkânı bularak yararlanabilir. Her ne kadar krizin merkezindeki iki ülkeyle iyi ilişkilere sahip olmanın kendisine sağladığı olumlu konumu değerlendirme fırsatı yakalamış olsa da bu pozisyonun sürdürülmesinin savaş uzadıkça zorlaşacağı tahmin etmek güç değildir.

Üstelik Türkiye dünyanın içine girdiği bu büyük dönüşüme içeride büyük bir siyasal ve ekonomik kriz anında yakalandı. Ülkenin her geçen gün daha derinleşen yönetim krizi ve meşruiyet sorunları ekonomiden dış politikaya kadar ülkenin varoluşsal meselelerini daha büyük bir çözümsüzlüğe itmekte ve mevcut yönetimin sağlam, ilkeli, pragmatik olmayan bir dış politika yönelimini oluşturması ve sürdürebilmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Dünyanın bugün vardığı kavşakta, Türkiye'nin içteki kangrenleşmiş ve çözümsüzlüğe mahkûm edilmiş sorunlarını çözmeden dış politikasında başarılı manevra yapma ihtimali ve yaptığı zaman da bunları kalıcı kılma imkânı son derece kısıtlıdır.

Türkiye'nin dış politikasına uzun bir zamandır damgasını vuran ideolojik tutum, çatışmacı ve yayılcı eğilimler ve temel politikadaki gelgitler Türkiye'yi pek çok aktör açısından güven vermeyen bir aktör haline getirmiştir. Türkiye'nin yeni oluşmakta olan dünyada sağlam, ilkeli, pragmatik olmayan bir dış politika yönelimini oluşturması ve sürdürebilmesi güvenilir bir aktör olarak dünya politikasında var olabilmesinin ön koşuludur. Bu sadece Türkiye'nin küresel prestiji için değil, aynı zamanda kendi vatandaşlarına onurlu ve refah içinde bir yaşam sunabilmesi için de elzemdir.

REFORM
ENSTİTÜSÜ

REFORM
ENSTITÜSÜ